

MAGYAR IZRAEL

AZ ORSZAGOS RABBIEGYESÜLET FÉLÉVI

ÉRTESITŐJE

Összeállította az Orsz. Rabbiegyesület elnöksége

DR. DEUTSCH GÁBOR • DR. GROSZMANN ZSIGMOND

DR. HEVESI FERENC • DR. KÁLMÁN ÖDÖN

DR. KOHN ZOLTÁN

BUDAPEST, 5704 TÉVÉSZ
1943 DECEMBER

Az Országos Rabbiegyesület Elnökségétől

Kérelem.

Igen kérjük tisztelt tagjainkat, a hitközségek és chevraék érdemes vezetőségét, hogy tagdíjhátralékukat a jelen szám jelentős nyomdai kiadásaira való tekintettel azonnal küldjék be.

Az ORE elnöksége.

Tartalom:

	Oldal
<i>Dr. Groszmann Zsigmond</i> : Rabbiképzőnk... — — — — —	1
<i>Dr. Pfeiffer Izsák</i> : Hevesi Simon, a költő... — — — — —	3
Gyakorlati lelkészkedés	
<i>Dr. Kálmán Ödön</i> : Iaszur vöhetter — — — — —	7
Homiletika	
<i>Dr. Kecskeméti Armin</i> : Hogyan ismertessük történelmünket és irodalmunkat a szószékekről? — — — — —	10
<i>Dr. Benoschofszky Imre</i> : A szónoklatok stílusáról. Proféták ismertetése a szószékekről — — — — —	11
<i>Dr. Rubinstein Mátyás</i> : Ima a péntek esti exhortáció előtt... — — — — —	14
<i>Dr. Vajda István</i> : Kecskeméti Lipót papi gyakorlata — — — — —	15
Vallásos nevelés és gyakorlat	
<i>Dr. Katona József</i> : A vallás gondozás munkája — — — — —	18
<i>Dr. Deutsch Gábor</i> : A játéktevékenység a vallásos nevelés szolgálatában	20
<i>Dr. Kálmán Ödön</i> : Előmunkálat az Országos Irodának a „hitoktatás szervezése és ellenőrzése” tárgyában készülő javaslatához (tervezetéhez) — — — — —	21
<i>Dr. Weisz Sámuel</i> : Templomi és templomon kívüli szokások Amerikában	23
<i>Dr. Herskovits Fábán</i> : A római templomok körül — — — — —	25
<i>Dr. Schultz Fülöp</i> : Hitéleti feladatok — — — — —	28
Veszteségeink	
<i>Dr. H. I.</i> : <i>Dr. Cuttmann Mihály</i> ... — — — — —	29
<i>Dr. Rosenthal László</i> : <i>Dr. Heller Bernát</i> ... — — — — —	30
<i>Dr. Groszmann Zsigmond</i> : <i>Dr. Borsodi József</i> ... — — — — —	30
<i>K. Ó.</i> : <i>Mandel Sámuel</i> ... — — — — —	31
<i>Dr. Vidor Pál</i> : <i>Szabolcsi Lajos</i> ... — — — — —	31
Új könyvek	
<i>Dr. Groszmann—Dr. Pfeiffer—Weinberger</i> : Új könyvek — — — — —	32
<i>Dr. Friedman Dénes</i> : Könyvtermésünk — — — — —	38

Szerkesztésért és kiadásért felelős: Dr. KÁLMÁN ÖDÖN

Budapest, X. Cserkesz-utca 7.

Neuwald Illés utódai könyvnyomda, Budapest, VIII., Üllői-ut 48.

Rabbiképzők.

A XIX. század polgáriasadó zsidóságának maradandó értékű alkotásai közé tartoznak a korszerű rabbiképző intézetek. Magyarországon Friesenhausen Dávid nevű talmudista már 1806-ban vetette fel ily iskola eszméjét és ily bőséges idő — hét évtized — jutott az 1877-ben megnyitlt Országos Rabbiképző Intézet tanmenetének és tananyagának megvitatására, valamint megállapítására. Ezeknek gerincét még 1864-ben dolgozta ki egy rabbibizottság, amely elsősorban talmudi és sulchan-áruchi tudást követelt a korszerű rabbiktól is és csak másodsorban egyéb teológiai szaktudást. Az 1868—9. évi kongresszus is úgy határoz, hogy »a rabbiképző intézet szorosan a mozaiko-rabbinikus tan alapján álland, a talmud és a szer-tartási törvények tanításáról különösen gondoskodand« és csak utómond-atban foglalja, hogy »Egyszersmind azonban a tudomány mai állása követelményeinek is kell, hogy tökéletesen megfeleljen.«

A Rabbiképző Intézet negyvenéves fennállásakor szellemesen állapi-totta meg dr. Blau Lajos: »Ez feltűnő ugyan ma, de akkor magátólérte-tődő volt, mert a zsidó tudomány úgy keletkezett, hogy először volt egy talmudista, azután lett belőle exegeta, historikus, filozófus stb.« Ugyanazon alkalommal jövőbetekintő bölcseséggel írta dr. Mezey Ferenc a Rabbi-képző Intézetéről: »Folytatva általános munkásságát, oda kell törekednie az intézetnek, hogy növendékeinek tudását az eddigi alapon, de még intenzívebben mélyítse, az új korszokban az ó-bor szeretetét az eddiginél is jobban gondolja, hogy a tudás, műveltség és hit közötti összhangot, melyért már eddig is annyi eredménnyel munkálkodott, tovább nemesítse.«

Hasonló csapáson jár az a termékeny sajtóankétszerű eszmecseré is, amelyet dr. Munkácsi Ernő, a pesti izraelita hitközség tudós főtitkára indított meg és amelyben a magyar rabbik és tekintélyes világi vezetők vettek részt. A széles mederbe terelődött eszmecseré vezetőmotívumai: A rabbiképző valóban zsidó lelkipásztorokat képezzen, akik a történelmi idők által átalakított magyar zsidóság papjai lesznek. Ezért a hagyományos teológiai tárgyakon kívül a legrészletesebben tanítandó különösen a magyar zsidó történelem, pedagógiai, szociológia, statisztika, pszichológia, gyakorlati lelkészkesedés, zsidó közjog, anyakönyvi jog. De ezen felül legyen a Rabbiképző Intézet egyúttal a zsidó tudományok főiskolája is, amelyen a fentemlített kötelező tantárgyakon kívül más disciplinákat is előadhat-nának és esetleg nem teológus tudósok is zsidó művészetet, régészetet, zenetörténetet, filozófiát, jogot és jogtörténetet. Ez utóbbi előadásokat nemcsak papnövendékek hallgatnák, hanem a zsidó tudományokért lelkesedő, egyébként más pályákra készülő ifjak is, akikből a zsidóság vezér-kara fog kikerülni.

Szívesen állapítjuk meg, hogy az eszmecseré úgy papi, mint világi résztvevői szóba sem hozták a Rabbiképző Intézet eddigi fődisciplinái-nak, a Szentírás, az exegetikus irodalom, a Talmud, a Sulchan-Áruch, a Midrás, a homiletika, zsidó vallásfilozófia, történelem és gyakorlati lel-készlet csökkentését. Hiszen az ezen tudományágakat mellőző, vagy, akár csak háttérbeszorító rabbiiskola neveltjei közül még a leghaladóbb irány-zatú, de egyébként rabbanita alapon álló hitközség — márpedig a hazai

hitközségek kivétel nélkül mind ezen alapon állanak — aligha választana maga számára rabbist. Azt is szívesen állapítjuk meg, hogy a szóba hozott újabb diszciplínák mindegyike hivatva van tágítani a mai kor rabbijának látókörét és fokozni felkészültségét. A második világháborút követő nemzedék zsidó papja valóban nemcsak vallásosságával és papi lelkületével, nemcsak teológiai szaktudásával és szónoki készségével, — hanem világi tudásával is álljon gyülekezete élén, vagy még inkább minden híve oldalán. De viszont az egyetemet is látogatni köteles rabbijelölt honnan vegyen annyi időt, — még ha az ötéves felső tanfolyamot egy évvel meg is toldjuk — hogy mindezen értékes előadásra eljárjon, komolyan készüljön, az előadottakba elmélyüljön és közben létfentartásáról is gondoskodik. Féltő, hogy az ideálisan elgondolt és szépen felépített terv csak elmélet marad, mert az élet nem tudja azt megvalósítani. A sajtóankét által köteles tantárgyakként megjelölt diszciplínákat eddig is előadták a Rabbiképző Intézetben. A tanári kar azoknak körét kitérítve és 12 szemesztert véve alapul, egy maximális óraszámú tantervet dolgozott ki, amelyet már alig lehetne fokozni. Dr. Hildesheimer Izrael kismartoni rabbikorában, 1855-ben, kísérletet tett egy rabbiiskola létesítésével, amelynek tanterve oly terjedelmes teológiai és világi anyagot kívánt felkarolni, hogy a kormányhatóság azt »didaktischer Unsinn« indokollással visszautasította. Rabbiképző Intézetünknek az ilyen hibának még csak a látszatát is kerülnie kell.

Ily körülmények között mit kell tennünk? Hogyan képezzük ki az új zsidótípusú hívőkből álló gyülekezetek korszerű papját, akit jogosan követel a közönség és a közérdek. Két lehetőség is kínálkozik. A rabbijelöltek egyetemi tanulmányukat fejezzék be az első négy év alatt, amely időben a tanári kar által kidolgozott bővített tanterv alapján folyik a rabbiképző előadása. A hátralevő két évben kötelesek a rabbijelöltek az eddigi teológiai tantárgyakon felül az egyetemi óraszámoknak megfelelő arányban az újabban megkövetelt tantárgyakat is hallgatni.

Másik lehetőség volna a nyári egyetem mintájára megszervezendő Nyári Zsidó Tudományos Főiskola. Ezen nyári főiskolán volnának előadandók mindazon valóban üdvös és hasznos tudnivalók, amelyek az ankét során szóba kerültek, de a tanrend keretébe nem voltak behelyezhetők. — valamint előadandók volnának az idővel még esetleg még szükségesnek mutatkozó újabb diszciplínák is. A Nyári Zsidó Tudományos Főiskolát látogatnák a már állásban levő lelkeskedő és hitoktató rabbik, a még el nem helyezkedett okleveles rabbik, végül esetleg az intézet tanári kara által erre kitüntetésként kijelölt azon rabbinövendékek, akik a köteles tantárgyakból eredményesen vizsgáztak. Ezen nyári egyetemi főiskolán volnának azon előadások is megtarthatók, amelyek a nem papi pályára készülő művelt laikus hallgatók részére volnának szánva. A nyári főiskola vidéki hallgatói az intézet internátusában nyerhetnének lakást és ellátást. Előadások tartására meghívhatók volnának papi személyeken kívül világi szaktudósok is, akiknek tanítását szívesen fogják meghallgatni az élet iskolájából az Alma Mater iskolájába betérő rabbik.

· Budapest.

Dr. Groszmann Zsigmond.

Hevesi Simon, a költő.

A síron túl is zeng a hárfá!

Minden nagy szónok poéta. Izrael prófétái ebben is az örök példák, és Villemain, Pindar szelleme és a lantos költészet írója a 17. század nagy, egyházi szónokát, Bossuet-t magához Pindaroshoz hasonlítja. De a poézis nem a kifejezés módjában, a ritmosos és rimes sorokban van, mindig magában a tárgyban, annak illetően való meglátásában. Így van költőiség a logikában és matematikában is, mindig az ember meglátásán, megérzésén mulik. Költői az, ami lírai, ami az egyéni érzésvilág vérsajtjein szűrődik át és rajtuk színeződik, ami legbelső valónkknak aequivalens kifejezőjévé vagy szimbolumává lesz bennünk, és ebben az új valóságában való kinyilatkoztatására késztet bennünket.

Micsoda prédikátor volna az, aki nem a próféták fia? Bennük sem az a legnagyobb nagyság, amit hirdettek, csak az, ahogy hirdették. Nem is az, hogy Isten és a magasabb erkölcsiség dolgát magukra vették, hanem az, hogy ezen túl semmi és semmi volt minden számukra, legelőbb is önnön sorsuk és életük. Ebben a túlhevült, isteni izzásban, melyben minden más elégett, valóban Isten szólt ajkukon emberi szavakkal, de nem emberi beszédben. Nem ahogy a piac szól, vagy a törvényház latolgat, de úgy, ahogy a harmat perreg, a bimbó pattan, az eső dobol és a villám cikáz, — ahogy a teremtés beszélőn munkál.

Nem szóbeszéd az, hogy a költészet teremő munka, mert teremteni annyi, mint a magát minden más héjából kihántott egyetlen célba sűrűlt léleknek azt az egyetlen újat létrehozó kisülése, melyben a mindenség egy lelkének lélegzése ritmizál. S csoda-e, hogy a teremtés energiáival és vágyaival telehalmozott fiataloké a költészet alkotni és azt élvezni akaró szenvedelme? Még ritkán akadt, aki öregségére lett poéta, de vannak nem vásó és nem fakuló lelki fiatalságok. Annál többek, akik látszólag hűtelenek lettek a múzsákhoz. A sokrétű, sokigájú élet, kiváltkép, ha valaki élni is akar, nem bír el akkora koncentrációt, mekkorát egy költemény megszülethetése követel. De azért mondom, hogy látszólag, mert aki igaz szolgájuk volt, egészen soha el nem szakadhat tőlük, ha soha többé nem ír le egyetlen verssort, azért szavában, cselekvéseiben, életformájában ott vibrál a poézis szíve-verse, minden dolgok lírás átélése és kivetítése.

Hevesi Simon lírai lélek volt, érzékeny szív, meleg kedély. Prédikációi, mély filozófiai írásai is tele költői részletekkel, egy-egy tanulmánya lírikus elmerengés, szinte költemény prózában. Ahogy helyzeteket, embereket, lelkeket megrajzol, a poéta intuiciója vezeti tollát, nyitja ajkait. Ha eszményeiről szól, Istenről, hitről, emberiségről, hazáról, zsidóságról, szeretetről, jóságról, egy szebb holnap világáról a költő hübrisze szárnyaltatja meg prófétás szavát. Imái, imaördítései, Jóbjá, Koheletje nem csupán a stílusművész alkotásai, de költőibbek az átlagos poéta doctus verses munkáinál. Imakönyvébe felvette a 42. zsoltár költői átdolgozását, ugyanazt leköszölte a Száz év zsidó magyar költői, s ezzel helyet biztosított neki azok között, akik zsidók magyar versekkel építették száz esztendőn át magyar és zsidó életünket. De Hevesi Simon sokkalta inkább magyar zsidó költő, mint azt abból az egyetlen, zsoltár feldolgozásából hinnők.

A fiatal lugosi rabbi egész kötetre való verset jelentet meg *Versék, Elbeszélő költemények* címen (Lugos, 1904.), miután annak egyes költeményei főleg a felekezeti lapokon át már megismertették nevét és öregbítették egyre fénylőbb hírét országszerte. Ezekről a versekről mindazóta aligha esett szó. Elfelejtették, akarta, hogy elfelejtsék? A kötet utolsó vesssora ez: A síron túl is zeng a hárfa! Ez legyen a mentség, ha áhítatos szívvel rányitok a fiatal lugosi rabbi lelkére, olvasok, csodákra ébreszt, meglátásokra ajz, vele fájni sajdít, merengeni szólít, megenyhülni békít. hitessedni biztat, bölcseségre hív meg.

Ahogy a címlap igéri, a kötet elején elbeszélő költemények sorakoznak, — a magyar zsidó irodalomban új és mindazóta elhanyagolt témakör: történetek a bibliai múlt hőskorából. Salamon megöletti bátyját, Adóniját, mert feleségül kérte Abiságot, a Dávid királyt ápoló szép sunemi lányt. Abigél megengeszteli az ura, Nábál ellen bosszúra készülő Dávidot, akinek aztán felesége lesz. Ricpa, Saul özvegye megölt és a vadállatoknak kitétt gyermekei tetemét megvédi ezektől. A gibeóni csatából menekülő Abnér ledöfi a nyomát követő Ászáélt. Dániel prófétás vakmerőséggel jósolja meg Nebukadnecárnak vesztét. Valóságban nem szorosan vett elbeszélő költemények, hanem balladák, ezek komorságában, ködös légkörével, szaggatott, fojtott előadás-módjában. *A magyar zsidó balladák.*

Irodalomtörténeti kötelesség volna, ha még van rá mód utánajárni (mennyit is mulasztunk el!), mi vezette a lugosi rabbit ezekhez a témákhoz és ezeknek balladás feldolgozásához? Dániel példakép, a prófétai pap-ság meghirdető szimboluma, akin hevülni sorsa a fiatal zsidó papnak. Ricpa a leghősibb anya-kép, melyhez nagyságra foghatót aligha tudott a történet és irodalom teremteni, nem csoda, ha az anyaság szentségének papi prédikátorát megragadja és versre szédíti. De a többiek? A költő mindig rejtély és csoda, mint maga az, aminek beszélő része, a teremtő természet. Sohasem tudjuk minden titka minden szálát kibogozni, s ha egy titkát megfejtetnek véled, száz új titokkal csodáztatja magát.

Hevesi Simon ifjúsága arra az időre esik, mely némi általánosítással a magyar-zsidó irodalomban a balladák korának nevezhető. Nagy a keletje egyéni zsidó tragédiák dalban elbeszélésének. Azóta sokszor és sok irányban megbeszélte irodalmi probléma kerekedett róluk. Úgy érezte-e a fiatal Hevesi, hogy nem ezek az igazi zsidó balladák, hanem ott találhatók ezek is az örök forrásban, a Bibliában? Ezekhez fordult, s ha az anyag-gyúrás művészetében, a kiformalás mesteri felajzottságában e balladáit nem állanak is versenyt amazokkal, az ő történetei a valóbbak, röge gyökerezettebbek, hősei az igazabbak, robosztusabbak, életteljesebbek, Csernichovszky szavával »az izmos isten« fiait.

Hevesi egyéniségében különben nem halvány vonás az erő, a markáns-ság, a földszagú és akaratos keménység és ezeknek nagy megbecsülése. A hite szerint valóban nagy dolgokban tudott erős, kemény és hajlíthatatlan lenni. Szeretetének áldásait böven osztogatta, de tisztelete az erőseké volt csupán. Istene az erős nagy Isten volt. Verses-kötetében Ibsen Brand-jából fordít egy részletet:

Az én Uram nem olyan bágyadt, kába,
Enyém vihar . . .
Enyém szilárd . . .
.

Hatalmas az enyém és bosszúálló,

Enyémnek hangja mint az orkán harsan,
S zeng a szabadban vésnél hangosabban,

Ennek az Istennek volt papja és poétája, akiről erő és fenség sugárzott, s akinek lelke szerint volt erőseket megénekelni, a vak kemény erőt, de az önmagát legyőző áldozatosat is. Saját magától emezt követelte, a nagyobbikat. a mózesit, a misnai hősiességét, mely legmagát győző le, — talán ez a lelki színe készítette, hogy inkább pap legyen, mint költő.

A kötet második részének »Szenvedő világ« címet adta. Benne a közelebb levő Hevesi Simon arca mutatkozik meg, a szociális lelkű rabbié. Drámai történetek jórészt ezek is, a nyomor jelenései. A balladák rejtőző lírája itt már nem oly tartózkodó, meg kell nyilatkoznia annak, akiknek a világ nyomorúságai »a szíve gyökeréig fájnak«. Éles és bátor, takarítás nélkül szembeállítja a tobzódó jólétet és a kenyértelen nyomorúságot, a kiszípolozó önzést és a baromi kiszolgáltatottságot, a fortélyos kibúvást a kötelesség alól és a meggörnyesztő minden teher vivését. Lépten, nyomon

Pedzi az élet ellentéteit!

A kizárt munkás megáll a cifra aranyozású kávéház ablaka előtt: »Nem, ez igaztalan!« »Már megrándul karja, szeme vadul forog.« De felöltik szeme előtt a bilincs, a szurony, — »s kongó lépte elvész a bús éjszakába«. Rémlátás üldözi, egy élveteg szájban vékony nargilé szára, mely odatapad a vén munkás nyakára, »mohó lidércként szopva vért, velőt, agyat.« (Lilien képére gondol, melyet Morris Rosenfeld munkás verséhez rajzolt.)

S a kép magát mélyen szívembe marta,
Üldöz folyton az élvezőnek arca.

Van egy képe, mintha egész lelkét ölténé belé, a mecset lépcsőjén a díszruhás főimám kezét fog egy toprongyos vén dervissel és szeretettel köszönti őt. Mi volna, ha egyszer így kezét fogna kicsiny és nagy, dús és nyomorgó, úr és szolga?

Nézd: e két kéz egymásban szilárd mint egy jelkép,
Nincs a földön túlerő, mely ily láncot eltép.

Nem volna költő, ha nem hányódnék remény és kétség, bizalom és rezignáció között. Az örök vágy és a szépséges messze cél között van valami, a hallgatag, öncélú, résen levő, mozdulatlanságában felkészült noli me tangere. A kis rab madár meglátta és megáhitotta a kék eget, nekirepül s nem veszi észre a színt, fényt átbocsátó, csalárd ablaküveget, melyen halálra sebződik.

Pici madár, hiába szép — ami messze van,
Elpusztít hej! vagy összetép — ami közbe van.

De azért nem szabad abbahagyni:

Szabadság, igazság, szerelem, mind
Por, mellyel a múlt szele meglegyint,
Finom salak már szívem fenekén,
— Most a világ nyomorát zengem én.

Most és mindvégig. Mikor elhallgat a nyomort zengő hárfa, megszólal a hirdetés kürtzava és beszélnek az indítások és alkotások eleven valóságai. Amikor Hevesi Simon, a pesti főrabbi nagyszerű szociális tevékenységét joggal nagyra tartják, nem lehet vissza nem tekinteni a lugosi pap-költőre, akinek verseiben vannak e munkásság fiatal-erős gyökerei. Ő írta:

Amily mély a fa gyökere,
Oly magasra tör fel ága.

Ha Hevesi Simon önmagához való viszonyában a belső ember erős fenségében mutatkozott meg számunkra, s ha az emberekhez való lelki és cselekvő kapcsolatát a szociális igazság után való vágyában láttuk, az univerzum felé a filozófus optimista világszemléletével fordult. Izigvérig bölcselkedő lélek volt, s örök szerelme a filozófia, melynek területén maradandót alkotott. S lehetett-e az erős ember, a jobb — tehát így lehetséges — világot áhító és munkáló ember, lehetett-e a hívő és zsidó lélek más, mint optimista? Nem úgy, hogy minden rendben van, csak úgy, hogy a jó, mint abszolút lehetőség adott valami, gyökere és lényege a világnak. Legmélyebben a Biblia két »pesszimista« könyvével, a Jób-bal és Kohelet-tel foglalkozott. Az előbbiről kimutatta, hogy merőben optimista világszemléletű, mert ellentétben a viszonylag kicsiny próba alatt megroskadt Adámmal, utóda, Jób, helyt tudott állani és kitartani a nehéz megpróbáltatásokban. Az utóbbiban azt találta, hogy ugyanannyi jó és szép is van a teremtésben, mint rossz és rút, de Istennel emberek fölé nőni, épen ebben áll az ember földi feladata.

Ugyanez a világ felé fordult derűs arc tekint reánk verses könyvének elmélkedő költeményeiben, melyeket Hangulatok cím alatt foglal egybe. Valóban, itt csak foszlányai vannak a még egységes szemléletté nem tömörült világlátásnak. Egy ifjú lantos és egy aggastyán dialógusában éléződik ki a két életfelfogás harca. Az ifjú szól:

Mi szép az élet, oh mi szép
Van hát oly bánat, szenvedés,
Melynek e nagy, e szép világ
Vigasztalás gyanánt kevés?

Majd:

Az élet izzó napja süt,
Esők csorognak mindenütt,
Balzsam fakad a kő alól,
Minden kőből egy Isten szól.

Tele van a világ, a természet megimádásával:

Imádva a természetet,
Az Istennel leszek rokon
A csodálatban
Megértve mit Ő teremtett.

A rossz, a rút hiányosság, mely az ember elbotlása:

Szenvedélyed iszapjában
Küzdve kicsiny izgalommal,
Elfelejtéd hivatásod
S az ég magva benned kihál.

Azért minden rajta, az emberen múlik:

A mindenségnek szint mi ad,
Onnan belül, onnan belül fakad.

Már benne vagyunk a teremtesen, minden szépségeken elbűvölt, »Isten-
nei rokon« lélek fénykörének sugaras pásztájában. Minden szépségekben
Őt látja, minden világ zenéjében Ő beszél, minden örömben Ő mosolyog,
s minden bánatban Ő simogat. Az erő Ő, a jobb világ Ő, a teremtés.
derüje Ő. Hozzá imádkozni boldogság, Őt keresni üdvözt. Az ifjú pap-
költő imádkozik, a zsoltárt mondja, mely vérén, szívéen, ajkán újjá születik:

Szomjú szarvast csábít futó vizek árja,
Isten után úgy von engem szívem vágya
Eped a lelkem az élő Isten felé...
De mért busongsz lelkem,
Szárnyszegetten mért jársz alant elmém?
Remélj az Istenben!

A költő több mint minden verse együtt, bizonylyan így van minden
nagy és igaz emberrel is. Maradéktalanul adni magát, megmutatni, kife-
jezni egész legvalóját aligha adatott meg földi halandónak. Az emberi
lehetőségek korlátozottsága, idők és kortársak, sorsok és birkózások, vagy
ezektől való irtózás gátjai örök sírások a hárfán:

Egyűrűk száma egyre nő a fán,
Künn gyarapszik, benn már szüette lán;
Sudárba üzni mi nagy lenn' s dicső,
Törpe volt a kor, kicsiny az idő.

Ezt írta negyven év előtt, — ma másképp mondaná?
De azért, vagy annál is inkább:

A síron túl is zeng a hárfá!

Dr. Pfeiffer Izsák.

GYAKORLATI LELKÉSZKEDÉS

Isszur vöhetter.

A hússzemle (bödítő) alapvető a hagyományos irodalomban.

A kötelező hússzemlének bevezetéséről a szabályokat történelmi szem-
pontból is vizsgáló kodifikátor, Majmúni, a következőket írja: Bár minden
élő állatról feltételezzük, hogy az egészséges és nincsen kóros elváltozás
testében, — ha csaknem már életében vagy levágásnál észlelünk rendelle-
nességet, mégis az az általános szokás, hogy minden emlőállatot levágás
után a hasi részen felmetszenek és a tüdőt azonnal megvizsgálják. (*Háré
hén böchezkász hettér... ávól mihoy posut böjjszrael... Kö-sesanchatin...
Kauröjn esz hatápes sel kövéd uvaulkin esz horéó bimkauma... Majmúni:
H. Söchitó XI. 3, 4, 7.*) Szárnyas állatok belső vizsgálatáról — ha csaknem
beteges jelenségeket észlelünk — nem tud Majmúni. (*Méaulom lau sománu
bömi seboóák böauf. U. o. 12.*) Több, mint három évszázaddal később,
Isserlesz Mózes idejében (1520—1572) elrendelték elődeink a hizlalt szár-
nyasok nyelőcsövének (*vését*) kötelező vizsgálatát. (*Tálkkonó... livóauk
áchár nökuvász havését misum dísochiách jauszér miszerchasz horéó.
Rómó J. D. XXXIII. 10, 18.*)

E kötelező hússzemlék általános alapelvei a következők:

1. Az állatok túlnyomórésze ép, egészséges szervezetű és mi ebből a vélelemből indulunk ki minden rituálisan levágott állat vizsgálatánál (*Raw böhémausz vöaufausz kösérím hém vöozlinon böszor raw . . .* Chochmász Odom Jóré Dea XIV. 23.), — amíg határozott gyanú nem merül fel az ellenkezőre. Ha tehát az állat felbontása közben, még mielőtt a vizsgálat megtörtént, egyik-másik testrész elkallódik, az állat elfogyasztható, mert a legtöbb állat egészséges. (Pónim möirausz.)

2. Ha az állat életében vagy levágáskor betegnek vagy sérültnek látszik, ezzel elveszti a köserség vélelmét, s ha vizsgálat előtt az ilyen állat egyik-másik testrésze elkallódik, akkor az állat elfogyasztása tilos. (U. o.)

3. Ha az állat felbontása vagy vizsgálata közben észlelünk sérülést és nem állapítható meg, hogy a levágás előtt vagy levágás után történt-e a sérülés (pl. szárnytörés, lábtörés, véset-kilyukadás), az előbbi vélelem alapján továbbra is azt vélelmezzük, hogy bizonyosan a levágás után történt a sérülés, tehát az állat köser. (*Mókaum dimásmés jódó ditábchó, — tólinon bó . . . löhokél.* Sach. J. D. XXXVII. 6, 34 és u. o. Turé Zohov 17.). Ha azonban a súlyosabbnak (törétfő) minősülő seb helye vagy kerülete megvörösödött, megbarnult vagy megfeketedett, akkor ez azt mutatja, hogy a sérülés nem friss, hanem a levágás előtt történt, az állat tehát törétfő, tilos az elfogyasztása. (Chochmász Odom J. D. XIV. 25.)

4. Hagyományos iratainkban felsorolt és töréfnak ítélt (hetven féle) sérülés, hiányosság és betegség fajtákon kívüli töréfnak ítélt *nincs*, — még ha az előttünk felmerülő rendellenességet az orvos gyógyíthatatlannak mondja is! (Majmúni: H. Söchitó X. 12.)

5. A talmudi hússzemle alapján decizoraink különbséget tesznek: 1. a szervi betegségtől okozott, esetleg sorvadás nyomán keletkezett külső vagy belső sérülés (*chauli bí'dé somájim; nikkáv ál jódé chauli*) és 2. valamely éles tárgy okozta hirtelen kilyukasztó sérülés között. Ez utóbbinál, ha új hámfelület fejlődésével beforrad is a seb, ez nem tekinthető gyógyulásnak, az első esetben a betegségek okozta hiányt a szervezet idővel regenerálhatja. (Ch. Ó. J. D. XIV. 16 és XVI. 10.)

6. Súlyos sérülés miatt már életében töréfnak ítélt állat, még ha túléli is a 12 hónapos várakozási időt, vagy ha ivadékot hoz is világra, nem tekinthető többé gyógyultnak, mert a beteg szervezet húsa táplálkozásra nem alkalmas. (Dógul Mérvóvó 29.) Ha azonban a sérülés nem *határozottan* töréfnak, sőt inkább csak könnyebbnek tekinthető a sebesülés és az állat túléli a várakozási időt, meggyógyul, — akkor az köser.

7. A zárt területet körülfogó, tehát üreggel (chólol) bíró szervek (pl. szív, zúza) kilyukadásánál csak a kívülről egész az üregig terjedő nyílás esetében töréfnak az állat, ha azonban e fogyatékoság csak az izomzat falán észlelhető, bár mélyen, de nem ér el zárt üregig, még akkor is köser, ha csak egész vékony izom-hártya marad burokként. (*Rák módt böttáchliz hátlák.* Ch. Ó. J. D. XIV. 16.)

8. A négylábúak és szárnyasok emésztő berendezése nem azonos ugyan, az előbbieket emésztési útja a véset után: a bendő (*keresz*), recés- (*bész ha-kauszuusz*), leveles- (*hemszesz*), oltógyomor- (*kévó-ictamchó*), majd a bélrendszer (*hádró di-kantó*) részei: jejunum (*měj harékon*), ileum (*měj hóakalossaun*), farkasrém (*szanjó dlvó*), fel-lenyúló harántbél (*měj aule, jauréd, alakszauni*), rectum (*pi hátdbász*) — a szárnyasoké

egyszerűbb: begy (*zejek*), zúza (*korkövon*), belek (*dakin*) —, mégis ugyanazok a töréfo törvényei. (Majmúni H. Söchitö. VI. 17.)

9. Az állatok rituális levágása közben előforduló szabálytalanság (pöszul) az állatot növelövé teszi. (Majmúni H. Söchitö III. 18. és Säch. J. D. XXXIII. 5.)

10. Sebhelyeken képzödött forradási felület nem tekinthető pótlásnak, azaz, ha a sérülés olyan méretü volt, hogy az már az állatot töréfövé tette, az új felhám nem tekinthető gyógyulásnak. (*Körum seóló máchmász makkó, enau körum*. Chullin 43, Majmúni H. S. III. 21.)

11. Amelyik állati szerven a kilyukadás (nekev), sérülés szabályaink szerint töréfö, ugyanazon a szervén, ha nincs is valóságos kilyukadás, hanem az egész húszomzat egyik oldaláról a másikig (*mééver löéver*) rothadt, — már ez is töréfö. (Ch. Ö. J. D. XIV. 17.)

12. Amely állati szerven kettös bőr van és mindkettö kilyukadását töréfönak mondják szabályaink, ha a két bőr kilyukadása nem egyazon sérüléstől származik, söt egymástól távol esö helyen észlelhetök, akkor az nem töréfö, hacsaknem szabályaink a külön-külön való kilyukadást már magában is töréfönak itélik, vagy ha a két egymástól távol álló kilyukadás ferde irányú. A vésetnél azonban az egymástól távol álló két kilyukadás is töréfö. (Ch. Ö. J. D. XIV. 16.)

13. Ha a szárnyasnak valamelyik belső részén sérülés látszik ugyan, de a szerv külsö felületét zsír (háj)-réteg szorosan fedi, ezt a hájat — a véset kivételével — védörétegnek tekintjük, tehát az állat kóser. (U. o. 20.)

14. Bizonyos sérülések önmögükben (*micád ácmou*) még nem teszik az állatot táplálkozásra alkalmatlanná, de ha ez a sérülés oly következményekkel jár, hogy előbb-utóbb súlyos beteggé teszi az állatot (pl. ha a felsö állkapocs hiányzik s a levegö szabadon jut a légsöbe), akkor másodlagosan töréfö az állat. (*Töréfö selau micád ácmou*.)

15. Ha valamely testrész sérülése csak könnyebb természetü és az állat kóser, a sérült részt (ameddig csak észlelhető a hiba, a vérömlés) nem szabad felhasználni.

16. Az »érzékeny veszteség«, mint döntö mozzanat. Az »érzékeny veszteség« (*hefszed mörubó*) elég gyakran szerepel mint döntö mozzanat a sérülés súlyosságának megállapításánál. »A Tóra nem akar vagyoni károsodást okozni« (*Há-tauró chósó ál momaunom sel Jiszróél*) elvet már a talmud idején felállították elődeink (Chulin 56a) s ezért a döntésre hivatottnak jogában van kétséges esetekben s jelentös kár elhárításának kedvéért, »megengedettnek« nyilvánítani ugyanazt az állati sérülést, amelyet más időben, más körülmények között — épen, mert kétséges a felmerült eset — »meg nem engedettnek« tart. A »böhefszed mörubó mékilin« elv a gyakorlatban több előfeltételt követel s alkalmazásánál óvatosak legyünk. 1. A tórai parancsok köréböl felmerült vitánál nem nem adhatunk »megengedö« döntést az »érzékeny veszteség« elkerülése elv alapján (Chulin 49b). legfeljebb csak a rabbinikus rendelkezések nyomán támadt kétséges esetekben. (Ketubot 60a és Peszachim 20b.) 2. A tiltó döntéssel okozott kárnak valóban jelentösnek kell lenni. Általában az a hagyományos felfogás, hogy ha a tiltó döntés esetén a kérdéses érték egyhatodát elveszitené a tulajdonos, akkor ez már »érzékeny veszteség«-nek tekinthető. (Náchálász Sivö II. 55; Páchád Jicchok sub voce hefszed mörubó). 3. Érzékeny veszteségnek tekinthető sokszor nemcsak a tényleges anyagi hátrány, hanem az anyag pótlásának, a beszerzésnek

nehézsége is. A »súász há'ichák«, a súlyos idők, a közösség megpróbáltatás-teli napjai, sokszor, a hefszéd muotnál, a kevésbé lényeges kárnál is az enyhítés felé hajlítják a vita mérlegét. 4. Érzékeny veszteség címén enyhítő döntést alkalmazunk vitás esetekben, ha azzal elősegítünk más, vallásos törekvést, például szombatra és ünnepnapokra készülődést. (*Misum kóvauđ sabbosz vőjonim tauvim.*) Pénteken és ünnep előtt, illetve a szombati és ünnepi asztalra szánt húsétel megítélésénél, föltétlen jogosult a hefszéd mörubbó elv alkalmazása. 5. Rabbi Mózes Isszerlesz (Rómó), a Sulchán Áruch átdolgozója, akkor is enyhítően döntött, amikor szegény ember anyagi érdeke került megítélése elé. (*Hefszéd mörubbó ľboni, bōdovor sechuzov lau, gám böchol jōmausz hachaul; Taurasz chátóausz, Hákdómó 15.*)

17. A véset vizsgálatánál nem támaszkodhatunk a tüdő vizsgálatánál bizonyos esetekben követett eljárásra (vízbe tesszük s megfigyeljük, hogy bugyborékol-e? a vésetnél ez a módszer nem alkalmazható.) (Darké tōsuvó. J. D. XXXIII. 10. 145. végén.)

18. Vésetet vizsgálat előtt vízbe áztatni, hogy puha legyen, tilos, mert a víz lemossa azt a vércseppet, amelynek jelenléte vagy hiánya döntő az esetleges sérülés megítélésében. (Ponim Móirusz. Bevezető 1.)

Budapest (Kőbánya).

Dr. Kálmán Ödön.

H O M I L E T I K A

Hogyan ismertessük történelmünket és irodalmunkat a szószékről?

Erdekes és fontos téma; kétségtelen, hogy történeti életmentés Izrael számára multjának és irodalmának ismerete. A zsidó tudomány — zsidó tudatosság is, a vallási hűségnek s az erkölcsi meggyőződésnek hatalmas inspirációja és erőssége. A zsidó kultúra terjesztése hitéleti munka is. Tanulókból álló nép voltunk. A tanulás szenvedélye, a művelődés vágya, jellemzően zsidó lelkiség.

A kultúraszereket tipikus zsidó erénye ma is megvan, de szellemi készletéből, sajnos, ép az hiányzik sokszor, ami elengedhetetlen: történelmünk, irodalmunk ismerete. Pedig csak ez adja meg Izrael világ-históriai jelentőségének tudatát. Csak ebből fakadhat önbecsülés, megújulás, fölemelkedés, állhatatosság. Kartársaink átérzve ennek igazságát, rendszeres előadásokkal igyekeznek meghódítani a közönyös, únott lelkeket.

Valóban meg kell a zsidóság gyermekével értetni, *daász eljón*, hogy a zsidó életlátás az érdemek rangsorában mindig legfelülre helyezte a tudást, a tanulást. Évszázadok szent tanulmánya fejlesztette ki a zsidó lelkében ezt az értéket és gondolkozást: érdeklődni, lelkesedni minden íránt, ami szellemi érték. Ilyen hagyományok után a zsidó lelkiség nem hazudtolhatja meg magát azon végzetes fikció kedvéért, hogy a zsidóságról való tudomány »csak felekezeti ügy«, de nem a kultúra követelménye is. Hogyne kaphatna helyet a szószéken a zsidó történelem és irodalom tanítása, csak hogy — est modus in rebus. Ha még oly áhítatot keltő és önértéket felszító is a mondottak hatása, — erre a joggal várható üdvös eredményre Dr. Kálmán Ödön is rámutat — de vigyázni kell, hogy a templomi szószék ne változzék se előadói asztallá, se iskolai katedrává.

A papi szószerk az ígéhírdetés, az írásmagyarázat intézménye.

Tanításunk felölelheti a tudományokat, kell is hozzászólnia az erkölcsi szellem, a társadalmi élet, a köresemék, a történeti fejlődés problémáihoz, de mindig a derása keretében; ez a forma a lényeghez tartozik. Hányszor tanítunk történelmet és irodalmat a szószéken, midőn a nemzet történeti nagyjainak — uralkodók, államférfiak, költők, tudósok — emlékét ünnepeljük, a magyar mult ragyogó dicsőségét, vagy fenséges gyászát megszenteljük. Hasonlókép foglalkozhatunk a zsidóság halhatatlanjaival, szellemi alkotásaikkal, a régi idők korszakos eseményeivel, meglátva mindenben a lényegét és az összefüggést. Ilyen tanításra önként kínálkozik egy-egy évforduló; volt pl. Majmúni- és Rási-ünnepély is.

Szombati és ünnepi prédikációkba is beilleszthető az a tanítás: a történeti példák mintegy illusztrálni fogják, színezik és élénkítik az elvont fejtegetést. A »szemléltető módszer« senki sem akarja túlzásba vinni, mert ez elhomályosíthatná a hely vallásos rendeltetését s a hívek úgy érezhetnék, hogy nem templomban vannak, hanem felolvasáson, s nem a papjuk beszél hozzájuk, hanem egy historikus. A választék kimeríthetetlen. Találomra említek néhány témát: A zsidó sors, jellemző adatok a zsidók gazdasági, társadalmi és jogi helyzetéről. Hithűség. Szabadság és szellemi fejlődés (a spanyol-zsidó költészet és tudomány). A zsidók szerepe és érdeme az európai haladás történetében. Vallási fejlődés. A halácha, a bölceleti racionalizmus és a miszticizmus, s legfontosabb irodalmi termékeik. A ghetto és következményei. Újkori küzdelmek, s vallási válságok. Új héber és jiddis irodalom. De ki tudná mindazt felsorolni, ami a rengeteg tárgykörből odavihető a szószékre. Minden, ami épüléssel, lelki gazdagodással, zsidó érzésünk erősbödésével jár együtt, s a beszédnek szerves részeként hat, és nem mint belegyömöszölt tudálékosság. Csak a terjengősség, vagy az értekező hang fárasztaná a hallgatóságot. Mindnyájan ismerjük Kohélet bölcs mondását: legyen a szavad kevés. Hiszen egy vázlat, néhány ecsetvonás néha kifejezőbb, mint egy festmény.

Makó.

Dr. Kecskeméti Armán.

A szónoklatok stílusáról. Próféták ismertetése a szószékről.

A hitszónoklat prózai műfaj. Joggal vethetné e megállapítás ellen valaki a talmud kérdését: »p'sita« — ha nem látnók, hogy az ellenkező hiedelem szónokaink között nagyon is elterjedt. Némely szószékünkön valami különös kötetlen költemény-féle műfaj alakult ki, szónoklatunk szinonimák halmaza s válogatott szép szavaké (*»gyöngy, harmat, lilium...«*); szinte iratlan szabály, hogy a közönséges élet képeit és szavait kerülni kell, az ünnepi költőszavakat és indulatszavakat pedig meg kell menteni a végzetes feledéstől, csakúgy hemzseg a sok *oh, vajha, vajmi, dmde, legott, úffent és mindenha*. Igényes szónok az alliterációról sem mond le, — lehet-e ros-hasanai prédikációt elképzelni az őszi borongó, busongó, barana ború nélkül? De Ady Endre sem élt hiába, sem a nyugatosok, az ő bátor szóképzésük vakmerő követőkre talál — és ki mondaná a szószékről a gyülekezetnek, hogy jövő kedden ros chódes lesz, ha mondhatja azt is: az elközelgő hét harmadik napján holdújulásos ünnepnap köszönti meg hajnalváró lelkeségünket. Természetesen e műfaj területén komolyabb,

mértéktartóbb alkotás is terem, e torzító tükör a *jellegzetes* vonást nagyítja.

Mit érhet el az a beszéd, amelynek ilyen a stílusa? Jó esetben elérhet emelkedett hangulatot, meghatódást, bizonyos körülmények között könyveket, sőt zokogást. Némely mazkir, vagy halotti beszéd alkalmával a templom oszlopai is sírnak. Kell-e ez az érzelmi hatás? Ha a szónok értéket tart és eszközei nem túlságosan olcsók, akkor az efféle hatás értékesnek mondható. Az emberek érzelmi élete annyira elcsökevényesedett, hogy hálásak az útmutatásért: most ezt és így kell éreznetek. Hanem egy teljes szónoki működés eredményének bizony ez nagyon ösztövé.

Melyik beszéd jó? — ez boldogult *Hevesi* Simon szerint époly könnyen megállapítható, mint hogy melyik folyadék tartalmaz bizonyos vegyi anyagot. Ha megindult egy folyadékban a pezsgés, jelen volt a keresett vegyi anyag; ha megindult a hallgatók lelkében a pezsgés, jó volt a beszéd. Erre tanított *Hevesi*. Hozzátenném *Niebergall* megjegyzését: jó beszéd az, amelyet a hallgató otthon el tud beszélni. Azok a beszédek, amelyeket nem lehet megjegyezni, tartalmukat tekintve hiába hangzottak el. Többnyire azért nem lehet őket megjegyezni, mert meg sem lehetett érteni, vagy pedig a hangszerelés olyan nagyméretű volt, hogy a gondolatmenetre nem lehetett figyelni. (Néha-néha ki is marad a beszédből a gondolatmenet.) Szerénytelen véleményem szerint ez elég nagy hiba. Azt hiszem, a jó szónok, azaz inkább a jó lelkipásztor, szónoki munkáját községszervező feladatra fontos *eszközének* tekinti. Szónoklatai nem esetleges »találatok«, hanem egységes vallás-nevelés szolgálatában állanak. Nem mondhat le tehát a beszédek prózai műfajáról, a »konferencia-beszédek«-ről, nem mondhat le még hangulati, érzelmi célú beszédeiben sem a gondolatról, a tanítás tartalmáról.

S ha nem mond le, jól jár ő is, hallgatósága is. A hallgatóság változatos, érdekes, figyelemre valóban méltó beszédeket kap, a szónok előtt a témák széles új területe nyílik meg.

Szeretnék erről még egyet-mást elmondani, de a megszabott tér és a kitűzött cél — utóbbiért a szerkesztő a felelősség — sürget, hogy főtémámra térjek.

Azt a kérdést kaptam feladatul a szerkesztőségtől, hogy prófétáink életéről, egyéniségéről, egy-egy próféta tanításainak egészéről az előadó emelvényén és a katedrán kívül szólhatunk-e szószékéről is hiveinkhez.

Azt gondolom, egy-egy próféta alakja a történelmi háttérrel, működése, harca a legnagyobb tömörítéssel sem mondható el egy óránál rövidebb idő alatt. Istentiszteleti beszédeink — évente egy-két alkalom kivételével — a 20 percet nemigen haladhatják meg, hiszen az a péntek esti, vagy szombati istentisztelet, amely egészében meghaladja az egy órát, vagy mondjuk ötnegyed órát: végül is fáradtságba, eltompulásba ejti a híveket. Hatása tehát elvész, céljainak felét eltéveszti. Nehezen tudom elképzelni tehát, hogy egy beszéd témája lehetne Jesája próféta, vagy akár Ámosz. Lehetne beszéd sorozatokra gondolni. Ez ellen is van némi megfontolás. (Bár, például *Jób* könyvéről, Weisz Pál tartott három beszédből álló sorozatot. Igaz, hogy ez nem prófétai könyv. Jó lenne, ha legalább gondolatmenetét közzétenné.) Ilyen sorozatokat német protestáns szónokok is mondtak. A Magyar Izráel egyszer ismertethetné őket és tárgyalhatná a sorozat kérdését.

Egyes beszédekben fel lehet használni a próféták életének, küzdelmeinek egy-egy mozzanatát. A szónoklat akusztikus műfaj, — ennek hátrányai is vannak. A hátrányokat ellensúlyozni kell. A tartalmat vizuálisan kell megjeleníteni, mert a merő szó elrepül. Ezért dolgozik a szónok jelképekkel. Hatalmas jelképeket találunk a próféták életében, személyében. Ámosz és Amaccja párharca alkalmas szemléltetője a zsidóság örök protestálásának. Annak, hogy szemben állott egy egész világgal, a pogány emberiséggel. Magányos volt, hatalom nélkül, amott a sokaság és a földi erő teljessége. De amazokkal szemben vele volt az igazság, az Istentől való hivatottság tudata. El lehetett az egyes embert hallgattatni, az igazság kiáltott. Alkalmas beszéd-téma Savuothra, Chanukkára stb.

Jesája szembenállása a királlyal: hitet követel, nem földi hatalom szervezését. Sohasem hallgatna a nép felelős vezetője veszedelem idején ilyen tanácsra. Pedig mi ma már tudhatjuk, ha hallgattak volna Jesájára s nem féltek volna a »két füstölgő üszök«-től, nem lett volna az ország AsszírIA vazallusa.

Igen termékeny jelkép ez akkor, amikor a hit erejéről szólunk, vagy a hit, az eszmények emberének és a »gyakorlati ember«-nek szembenállásáról. Alkalmas pl. Semini Acerethre: a hétköznap visszatér, lehet-e a hétköznapon is hinni, hit szerint élni?

*Jeremia élete tele megrázó jelképekkel. Hatalmas téma: a kétségbeesés és a hit. Jeremia, Jób, Mózes: a nagy gyötrődők, kétségbeesnek: mi lesz a *mű*, vagy az *üdv* jövője. (Niebergall.) Exponálandó Jeremia életének egyik vagy másik drámai pillanata: hogy származik belátás, új üdv a kétségbeesésből. Főképp Jer. 12. — Jeremiás a sárveremben; utána sem mondhat mást, mint eddig: kietartás az eszme, igazság mellett halálíg. Mártir-sorsáról szóló prédikáció, emlékbeszéd, halotti beszéd nagy teherbírási acél-váza lehet ez a motívum.*

Jeremiás a fogságbanemőket vigasztalja (a rámai hang, »állítsatok útjeleket« stb.). Az, aki örökké fedtte, fenyegette népét, a katasztrófa idején rögtön vigasztal. A szenvedés elvállalása már felemel, »van reménye jövendőnek«. Vigasztaló beszéd kiindulópontja történelmi katasztrófák idején.

Jeremiás a faigával és a vasigával. — Vállalni a zsidósorsot!

Ezékiel új, szent államról álmodik a fogságban. Látó szeme előtt megelevenednek a holtak. — Amíg van reménység, addig van jövő is. Vigasztalás szombatjára való textus.

A vigasztaló próféta is remek példa az előző gondolatmenet illusztrálására.

Jóna próféta története kedvelt téma Jaum-Kippurra. Máskor is használható, — egyrészt a hivatás szükségszerűségéről szóló beszédben, másrészt történelmi türelemre intő exhortációban.

*

Ajánlom F. Niebergall könyvét: Practische Auslegung des Alten Testaments. Göttingen, 1926. (Vanderhoeck & Ruprecht.) Persze, zsidó kritikával, óvatossággal kell kezelni. Jó »Verwendungsregister«-e lehetővé teszi, hogy egy-egy alkalomra keressünk megfelelő beszédalapzatot. Kívánatos lenne — ha kisebb terjedelemben is — hasonló zsidó munka.

*

Mindez távol marad a teljességtől. Örülnék, ha szerénytelen elvi megállapításaim hozzászólások alkalma lenne és így tisztázódnék néhány homályos alapkérdés; szerény példatáram pedig nálam szorgalmasabbak munkája által kiegészülne és így segítene áthidalni a szövszék és a pad-sorok sokszor ijesztő távolságát.

Budapest (Buda).

Dr. Benoschofszky Imre.

Ima a péntek esti exhortáció előtt.

I.

Mily számosak a Te jótéteményeid, jóságos Isten!

Tőled való legfőbb kincsünk: életünk, amellyel pillanatról pillanatra ajándékozol meg bennünket.

Es e kegyelmet naponkint megújítod felettünk, reggelenként új életre ébresztve bennünket.

Es alig, hogy új életre nyitottuk szemeinket, már árasztod felénk jótékony napodnak fényét, hogy annak világosságában járjunk, keljünk, végezzük feladatainkat, teljesítsük kötelességeinket.

Es ha áldó napod megtéven égi útját, aranybíborral előtött búcsú-sugarait hinti felénk a nyugati ég pereméről — s az éj hollószárnyait lassan ráteríti a földre, a sötétséget enyhítő fénypontokul a csillagoknak mriádjait gyullasztod ki az ég boltján.

Lassan szendert bocsátasz pilláinkra, hogy az álom enyhethadó karjában kipihenjük napi fáradalmainkat, felfrissüljünk, új munkára erőt gyűjtsünk.

Hála Néked mind e jótéteményekért — és hála a most beköszöntő szombati nyugalomért, amelyet adtál nekünk javunkra, üdvünkre, hogy fáradalmainkat kipihenjük, lelkünk az élet zajgásából feléd szárnyaljon, szent tanod felé forduljon, igéidből útmutatást nyerjen, hogy az élet útján Te állj előttünk, Téged kövessünk, Üdv Forrása. Ámen.

II.

Hatalmas Isten!

Dal száll az űrben, dal zeng a mindenségben.

Dalt zeng az ég kéklő ívelésével, dalt zeng a nap sugárzó fényességével, dalt zengenek a csillagok hunyorgó csillogásukkal, dalt zengenek a fák susogó lombjukkal, dalt zengenek a virágok pompázó ékességükkel, dalt zengenek a fűszálak hajlongó bökölésükkel — dalt teremtő hatalmadról.

Dalt zengenek a lég dalosai is, vidám, repeső dalt — magasztalásodra.

Dalt zengünk mi is most, háladalt kegyelmedért, hogy adtad nekünk az áldott szombatot, hogy kipihenjük a hétköznapok fáradalmaikat s pihenven, feléd forduljunk, hogy szentségedtől megilletődjünk s földi létünkben megigazoljuk, hogy a Te képmásaid vagyunk.

Hála Néked kegyelmedért, jóságos Istenünk. Ámen.

Szekszárd.

Dr. Rubinstein Mátyás.

Kecskeméti Lipót papi gyakorlata.

Rabbi Jicchok tanítja Szanhedrin traktátusában (89a): »Szignon echád ole lókámá növiim veén sené növiim mitnábim böszignon echád.« »Az összes prófétáknak közös jellege van, mégsincs két próféta, akinek ugyanaz volna a jellege.« A régi bölcsnek e megállapítása nemcsak a próféták életére és tanításaira jellemző, hanem áll a próféták utódainak: a rabbiknak működésére is. Minden rabbinak lényegében az a feladata, amelyet első nagy tanítónknak: Mózesnek apósa kijelölt számára: »Tudasd velük azt az utat, amelyen járjanak és a cselekedeteket, amelyeket tegyenek.« (II. M. 18, 20.) Izrael minden szellemi vezetője arra törekszik, hogy vezesse a lelki gondozására bízott híveket azon az úton, amelyet szent törvényeink, évezredek hagyományaink és nagyjaink élete példája mutatott meg Izrael gyülekezeteinek. De ha egy is az elérendő cél, a vezetés módjában tér adatik az egyéniség kibontakozásának és megnyilvánulásának. A zsidóság egy-egy nagy rabbijának működése — különösen ha az évtizedekig tartó volt — reányomja egyéniségének bélyegét a hitközségre és annak intézményeire. Templom, iskola, jótékony intézmények, sőt még a hitközség adminisztratív igazgatása is, magukon viselik a nagy géniusz szellemi jegyét és hatását. Nagy elődömmek: néhai Dr. Kecskeméti Lipót főrabbinak papi gyakorlatáról kívánok e rövid tanulmányban beszámolni. Nem életrajzát vagy irodalmi munkásságát ismertetem, hanem működésének egyéni színére akarok rávilágítani.

Közel félévszázadon át állott Kecskeméti Lipót a nagyváradi hitközség élén. Ez idő alatt a szó szoros értelmében atyjává vált községe minden egyes tagjának. Minden családot ismert és őt is ismerte mindenki. Benne élt hívei lelkében, ismerte örömeiket, fájdalmaikat, gyászukat, törekvéseiket és problémáikat. Végigkísérte az egyén életét a bölcsőtől egészen a sírig és minden fontos családi eseményről a templomban is megemlékezett.

Születés. Fiúk születése alkalmával rendszerint megjelent az Abrahám frigyébe való felvételi ünnepségen és az ezt követő »szüdo«-n beszédet mondott, áldását adta az újszülöttné. Leányok születésekor azon a napon, amikor az anya először templomba jött és az apa névadás céljából a Tóra elé járult, a kántor héber mi sebérahja után magyar imát mondott. Ez ima lényeges részét ideiktatom: »... A Téged kereső, Téged érző anyai-apai szeretetnek sóhajával szólítanak téged a Te gyermekeid: ... és hitvese ... Eljöttek szentségednek e világába lelkükben most született kicsike lányukkal; Feléd emelik a lelküket, tartsd oda feje fölé a Te áldó jobodat. Beavatják a Te egy-néped közösségébe: itt Izraelben ... lesz a neve. Az apa a Tóra előtt és a Tóra szellemének ihletében csordultig a szíve a Te hiteddel, a jónak hitével, lelkén meg az élet felelősségeinek zsidó komolysága. Az anya pedig — hát ő a szíve minden érzésében, lelke minden ízében csak imádság; imádság a sóhajtása, imádság a lélekezése, a szeme révedező tekintete, a homlokán tovasuhanó fény meg árnyék. A szülők imádságát lelkébe fogja e gyülekezet is, ahogy formát ad neki a szolgáló. Gyermekek sorsa — szülő gondja, hát ölelje fel Isten a Te égi gondviselésed a még tehetetlen kisdedet, vigyék kifejlésbe az erői, gyarapodják meg testben és lélekben...«

Bármicvó. Bármicvó avatásában igen sok egyéni vonás volt. Az ifjút maga mellé ültette a papi székre már a reggeli ima kezdetén. A Tóra kivételekor magával vitte őt fel a frigyszekrény elé és amikor azt kinyitották, néhány szót intézett az avatandóhoz, amelynek lényege ez volt: A Tóra után fogsz menni és ez szimbólum legyen számodra, hogy egész életeden keresztül a Tóra után járj és előírásait kövesd. A tulajdonképpeni avatóbeszédet a Tóra visszahelyezésekor mondotta a nyitott frigyszekrény előtt.

Esketés. Esketések alkalmával mesterien tudta néhány szóban röviden összefoglalni a völegény és menyasszony jellemét. Esketési beszédei rövidkeek voltak és nem írta le azokat.

Huszonöt éves és ötven éves házassági évforduló. Ezüstmennyegzőre és aranylakodalomra volt egy-egy gyönyörű imája, amellyel a jubiléus párt megáldotta a Tóra előtt. Huszonöt éves fordulóra készült imádság néhány mondata: ... Ünnepek van nekik, életük színes meleg szépségének, családi életük szellemének az örömmünnepe. Templomi hangulatra ihlető, az Isten elé vágyódást keltő fordulóhoz jutott el házasságuk, hogy immár negyedszázad mulott el fölötté. Koh tóvárchu et böné jisraél. (Koh héber szó betűinek számjegye: 25). Házasságuk huszonöt éve, ami huszonöt évi áldás — ahogy Izrael gyermekei érzik magukban és sugározatják ki lelkükből az élet áldását. Egy pár ember, életük nappalának déldején. Körülöttük az övéik: az emberi boldogság fényét szétsugárzó, az emberi boldogság melegét szertehintő lelkek. Déli nap fénye, déli nap melege — s az emberi boldogság hálásan, könnyezve áldja Istent azért a fényért, azért a melegért. A tisztelet meghajol előttük és fölímádkozik értük: áldd meg őket Istenünk: hadd érjenek még a szépben és a jóban meg-újabb álmokat és meg-újabb megvalósulásokat.

Ötven éves fordulóra: ... Megejtő elgondolás igézetében a lelkünk: vökidástem esz sönát háchámim. és megszenteljük ünneppel azt az ötvenedik évet, mert ők maguk szentséggé szentelték mind azt az ötven esztendei időt. Ötvenesztendő: mennyi fény, mennyi könny, mennyi áldás. Meg-megrezzenek az öreg lelkek: egy-egy emlékek hirtelen beléjük villanása teszi: a rosszra, amire itt meg ott ráijedtek; de a boldogságé is, a boldogságé a maga lágy melegével, ahogy meg-megborzonghat az ember a tűznek melegén is. Es még valami abban a váratlan jövő és tova is illanó megreszketésben: az estnek hűvössége... ó messze még az éjszaka, de mégis csak esteledik már...

Temetés. Temetési beszédei kis mesterművek a maguk nemében. Egy kötet meg is jelent: »Halotti beszédek« címmel, amelyet fia adott ki. Nem csupán olvasni, hanem tanulmányozni kell ezeket a gyászbeszédet, amelyek jellegzetesen domborítják ki egy-egy emberi élet örök értékeit. Gyászbeszédeiben sohasem túlzott, a dicsérrelt igen fukarkodott, szeliden és jóságosan a hibákra is rámutatott a koporsónál. Zsugori ember temetésén bizony megmondotta, hogy nehezen járt adásra a keze. A prófétát abszolút igazságot, amelyet könyveiben hirdetett, papi gyakorlatában teljes egészében megvalósította.

Rekviemek. Aki a zsidó közösség életében kimagasló szerepet töltött be, vagy akinek emlékére jótékony célú alapítványt tettek a hozzátartozók, annak halálozási évfordulóján rekviemet tartott. Előbb a kántor él molé ráchámim-ot énekelt és utána következett az ő magyar imája. Néhány ilyen ima maradt reánk, amelyek költőiségükkel és varázsukkal megkapják a

elket. Ime néhány idézet: Istene az irgalomnak! Mindenható Atyánk! A gyásznak és halának egymásbaolvadó érzésével imádkozunk előtted; a multakat áteszményítő kegyelet, a temetőt is megelevenítő hála, ez az erkölcsi szépségnek fénysugarában ragyogó gyász, sóhajtja el könyörgését ma... halálának évfordulóján... Időnek és térnek eltűnt távolsága, közöttünk, előttünk akik meghaltak, nem is koporsójuk van itt, hanem szomorú édesen ránk mosolygó képük. A sírhant porszem fénysugárrá tisztult, a gyásznak könnye gyönggyé kristályosodott... Rájuk gondolunk és a visszaemlékezés szentséges áhítatba fogja e gyülekezetet is. Előttünk a halottak képe és az élénk tűnő árnyak előtt fejet hajt e község is...

A rekviem-ímákat az árvák káddisa zárta le, amelyet rendszerint az árvaház nevelői recitáltak.

Templomi beszédekben is sajátos egyénisége nyilvánult meg. Sohasem vált sablonossá, mindig új és eredeti maradt. Beszédekben rendszerint a zsidó élet vagy a zsidó történelem egyik nagy problémáját tárgyalta: »Messiánizmus«, »Modern zsidóság«, »Nemzeti zsidóság — vallási zsidóság«, »Prófétai hitvallás«.

Hosszabb beszédek csakis ünnepekkor tartott. A világháború idején péntek esténként rövid exhortációt mondott, rendszerint a heti szakasz egy eszméjéből kiindulva, amelyet ima fejezett be.

Mázkír előtt nem beszédtet, hanem magasszárnyalású imát mondott. Pészách utolsó napja a vértanúk mázkirja volt.

Az év halottairól nem zájin ádorkór emlékezett meg, mint az a legtöbb hitközségben szokásos, hanem erev roschódes niszánkor. Jomkippur kátán után következett egy magyar ima, majd megemlékezés a világ zsidóság nagy halottairól. Ezután a község halottait sorolta fel, mindenkit egy két mondattal jellemezve. Ha a temetésen annak idején nem tudott jelen lenni bármilyen okból, úgy az ilyen elhunytól bővebben beszélt.

Templomi funkcióiban igen nagy szerep jutott a maga szerkesztette költői imáknak, amelyek mindig ünnepi hangulatot keltettek. Iskolanyitó, évzáró, főünnepi, gyászolókat köszöntő, szimcháltórai gyermekáldó imái kedveltek és ismertek voltak hívei előtt annyira, hogy rendszeres templomjárók között szállóigévé váltak ez imáknak egyes kitételei. Főpapi megjelenése, sudár egyenes tartása és csodálatosan zengő hangja, csak emelték beszédeinek és imáinak hatását.

Egyéniségének varázsa alól nem vonhatta ki magát a hitközséget irányító testület: az előljáróság sem. A legtöbb előljárósági ülésen, amelyen vallási, kulturális vagy jótékonyági ügyeket tárgyaltak, megjelent. Amiért a magyar rabbikarnak még ma is küzdenie kell, hogy tágabb tért kapjon a hitközség adminisztratív irányításában is és kiküszöbölje a kongresszus határozatainak mostohaságát ezen a téren, azt Kecskeméti Lipótnak megadta az ő községe. Ha valamilyen ügyben személyesen felszólt, még az eltérő véleményen lévők is meghajoltak tekintélye előtt és azt mondták: Roma locuta-causa finita. Ha gyűléseken személyeskedés történt vagy vihar tört ki, felállt, szólt néhány szót és mint varázsvesszőre a tenger háborgó hullámai, úgy csillapodtak le a fellángoló szenvedélyek. Bölcs szavai mindig tiszta helyzetet teremtettek, megértést és kölcsönös megbecsülést eredményeztek.

A község irányításában kedvelte az esztétikumot, a szépséget, a harmóniát. Javaslatára kiküszöbölték az istentisztelet keretéből az áliják eladását és a snóderolást, hogy szombaton vagy ünnepen ne mutassa

vásár képét a templom. A hitközség snódermegváltás címén pótadót vetett ki és a szakemberek számításai szerint anyagi szempontból is jobban járt. A chevra működéséből is kiküszöböltette a csúnya alkudozásokat, amelyek haláleset alkalmával egyes hitközségekben sajnálatosan előfordulnak. Temetési osztályokat állíttatott fel és mindenki tetszés szerint választhatott, hogy külsőségeiben milyen temetésrendezést óhajt. Ő maga minden temetésen megjelent és gyászbeszédét a halott egyénisége és érdemei szerint tartotta meg.

Igy vezette Kecskeméti Lipót az ő híveit és papi működésén, lelkipásztori vezetésén előmlött a zsidóság szépségének fénye, napsugara. Községe számára haló poraiban is fényoszloppá vált és ma is előttünk halad. Tanítványai, hívei évek távlatából is csodálva követik őt fény sugaral világitott útjain. Az aradi pap sírjára Kecskeméti Lipót ezt a rövid sort vésette: »... Igaz pap volt, mert igaz ember volt...« Az ő sírkövén még egy szót hozzáfűznék: Nagy és igaz pap volt, mert nagy és igaz ember volt.

Nagyvárad.

Dr. Vajda István.

VALLÁSOS NEVELÉS ÉS GYAKORLAT

A vallás gondozás munkája.

A vallás gondozás munkája új perspektívát nyit azok számára, akiknek feladata a hitközség megerősítése. Amiképen megváltozott a hitközség tagjainak egyénisége, azonképen változáson ment keresztül a hitközség feladata is: ahogyan más a hitközségi tag vallási habitusa, ugyanúgy másnak kell lennie az útnak is, amelyen a hívőhöz eljutunk, másnak kell lenniök az eszközöknek, amelyekkel a hívőt vissza kell vezetnünk a hitközséghez. Ma a program lényege ez lehet: *a vallástalan hittestvért vallásossá kell tenni, a közömbös hívőt vissza kell vezetni a zsidósághoz: ha elsatnyult vallásos érzése, azt újjá kell éleszteni, a meglevő vagy lapangó vallásosságot pedig minden eszközzel, minden lehetőséggel ápolni kell.* Ezzel párhuzamosan fokozni kell a zsidó értékudatot a lelkekben, terjeszteni kell a zsidó sorsközösség érzését, hogy a hitfelek körében a hűség a zsidósághoz és az öntudat megerősödjék és megszilárduljon.

Erős hitünk és meggyőződésünk, hogy soha nagyobb szükség nem volt vallás gondozó munkára, mint éppen ma. a szenvedések és megpróbáltatások szomorú idején. Nagy jelentősége van a vallás gondozásnak, minden zsidó közösségben; kis városokban, ahol hívek és rabbi könnyebben és gyakrabban találkozhatnak, éppen úgy, mint a fővárosban, ahol nagyon nehéz, sokszor szinte lehetetlen a hittestvérek nagy száma miatt a velük való állandó érintkezés.

A vallás gondozó munkát célozta már évekkel ezelőtt a pesti templomkörzetek megalakítása is, amelyek fennállásuk pillanatától fogva mindig értékes munkát végeztek a hitélet, a zsidó kultúra terjesztése és szociális munka terén, azonban a templomkörzetekben, különösen a nagyobbakban, a viszonyok állandó romlása következtében a templomkörzeti tevékenység fokozott kiterjesztése vált szükségessé, mert a zsidók tömeges megtántorodása évről-évre fokozódott, a kitérések száma folytonosan növekedett s így a templomkörzetekben a vallás gondozás munkájának megszervezése került a feladatok előterébe.

Emellett a súlyos gazdasági válság és a zsidókat sújtó különböző törvények és rendeletek is szükségessé tették, hogy a zsidóság vallásos szellemét és hitét megerősítsük, egyben *bizalmat és bátortlást* nyujtsunk a csüggedőknek, erősítést az ellankadóknak, támaszt és biztosítékot az elsőeknek. Ezzel a vallásgondozásnak korszerű célja lehet az is, hogy a nincstelenségbe, fizikai szenvedésekbe hullott hittestvérek szociális ellátását munkálja, a családok megmentéséről gondoskodjék és így a vallásgondozás intézményesen *család-gondozássá* is váljék.

Ezért e munkának elvégzésére minden eszközt fel kell használnunk, minden utat végig kell járnunk. Semmi fáradság nem lehet sok, semmilyen törekvés nem lehet felesleges az intézményes vallásgondozás megoldásáért, mert ennek a munkának elvégzése a *zsidóság létkérdése*...

Az igazi vallásgondozásnak két alapfeltétele, illetve eszköze van: az egyik a *személyes érintkezés*, a másik a *jó propaganda*. Személyes érintkezés nélkül nincs vallásgondozás: kapcsolatot kell teremteni egyének és a közösség között, minél több hittestvért kell bevonni a hitközség munkájába. Erezze minden testvér, hogy a közösség ő érte is van, hogy törődnek vele: lássa, hogy közvetlen kapcsolata van a közösséggel, hogy sorsát szívügynek tekintik, hogy a segítség karja feléje nyúl, — akkor az ő keze is felénk emelkedik, nem tántorodik el és nem engedí magát elsodorni.

Ezért a vallásgondozó látogassa minél gyakrabban a rábízott híveket, vegyen részt családi életük örömeiben, bánatában egyaránt, vagy hívja a testvéreket magához barátságos eszmecsereére. Az ilyen társadalmi érintkezésből kialakult *egyéni vallásgondozás* eredményességét segítse elő és fokozza, *összejövetelek tartásával, csoportos vallásgondozással*. Itt előadásokon, vallásos esteken, kultúresteken, ünnepségeken bontakozzék ki a vallás tartalma, a zsidóság értéke.

Igy a vallásgondozás munkája valóban propagandisztikus tevékenység is: a *vallás propagandája, a zsidóság propagandája*. Ennek a belső propagandának vezető gondolata csak az lehet, hogy az ősi közösséget megismertessük és megszeretessük a zsidó testvérekkel. E propaganda során mindenk felett a *hitközséget* kell propagálni. A zsidó élet asyluma mindig a hitközség volt, kettőzöttén a mi mentsvárunk, oltalmunk a hitközség ma, annak ellenére, hogy a körülöttünk száguldó viharok évszázados falait megtépázták. Ma a hitközség több, mint a szemünk előtt letűnt korszak nyugodt éveiben volt. Akkor a hitközséggel a hittestvérek csak életük bizonyos alkalmával szoktak találkozni és kultuszadó-fizetési kötelezettségük fűzte őket gyenge szállal a hitközséghez. Manapság már a zsidó ember minden ügyes-bajos dolgát, mely a közösséget is érinti, a hitközség bonyolítja le. A hitközség és az általa életre hívott intézmények látják el a mai zsidó élet minden gondját.

Mindig nagy jelentősége volt a vallásgondozó munkának és a vele összefüggő propagandisztikus tevékenységnek, kettőzöttén nagy jelentősége van ennek a munkának ma a vallási sekélyesség és a csüggedés korában, amikor az ellenérzés fokozódása valóban sok okot ad arra, hogy a kétségbeesés úrrá legyen a lelkeken. Az egész zsidó élet tele van ma bánattal, könnyel, fájdalommal, szenvedéssel és megpróbáltatással. A *zsidó jelen elesettségében kapjon vezető szótalmot a vallás*. Különböző korokban vallásunk mindig tudott idomulni a kor szellemiségéhez: *legyen ma a korszellemhez alkalmazkodó vallásosság kialakítása a vallásgondozás feladata*.

Attól függ a zsidóság fennmaradása, hogy ezt a munkát miképpen végezzük el. Ebben a munkában a rabbik álljanak élen, tartsák a zászlót, hangoztassák a jelszót, legyenek mindig kezdeményezők, tartsák kézben az irányítást, de vegyen részt ebben a munkában kivétel nélkül mindenki, vállaljon feladatot minden testvér, mert a vallásigondozás munkája csak akkor lesz igazán eredményes, ha abban egész szívvel, egész lélekkel dolgozik mindenki. Így a hagyományos zsidóság valósul meg — a papi birodalom és szent nép...

Budapest.

Dr. Katona József.

A játéktevékenység a vallásos nevelés szolgálatában.

Ertesítünk 1942. áprilisi számában már részletesebben szövegeztünk a vallásos nevelés esztétikai feladatairól, most ezt kiegészítően az ifjúsági játékoknak a hitoktatás keretébe való beillesztéséről kívánunk röviden megemlékezni. Mivel nincs szándékunkban egyes esztétikusok nyomán a játéktevékenységet a művészi tevékenységgel azonosítani, különben sincs terünk az egymástól elütő, részben kauzális, részben teleologikus játékelméletekkel (erőfelesleg levezetése; feszültség-oldódás; lelki tevékenységek kiegyenlítődése; kiegészülési és üdülési elméletek, stb.) tüzetesebben foglalkozni, ennél fogva meg kell elégednünk annak megállapításával, hogy a modernebb felfogásnak megfelelően a játékot legfeljebb ökonómiai szempontból tekintjük l'art pour l'art tevékenységnek, egyébiránt nem látunk benne merő öncélúságot. A gyermek ugyan aligha tud arról, hogy akár szabadon választott, akár mások által irányított játékát szupraindividuális célok határozzák meg, mégis nem beszélhetünk pusztán öncélú tevékenységről, hanem a gyermeki játékot a komoly élettevékenység tudatos előgyakorlatának kell tartanunk és így mód nyílik arra is, hogy ezt a vallásos tanítás szolgálatába állíthassuk. A testi és szellemi erőket egyaránt foglalkoztató játék már Comenius óta a nevelés egyik kiváló eszközének bizonyult. A kisgyermek monisztikus hajlamú, lelkivilágában valóság és képzelet egybeszövődik, mindent megszemélyesít, a körülötte lévő tárgyakat megeleveníti, a vallásos nevelés és a hitoktatás szempontjából döntő jelentőségű, 6—14 éves életkorban az ifjúságban igen sokoldalú játékkedv nyilvánul meg, az iskolai fegyelemben betört tanuló a játékban kiélheti ösztönös szabadságvágyát, nincs szükség kényszerre és a nevelési tekintély alkalmazására, — a legújabb pedagógiai rendszerek ezt ugyancsak kiaknázzák, itt az ideje annak, hogy az ifjúsági lélektannak ezt a felismerését a hitoktatás terén is érvényesítsük.

A vallástani tárgyakon belül a héber nyelvi és zsidó történelmi oktatás áll előtérben. A héber nyelv könnyebb elsajátítására szolgáló nyelvgyakorló játékoknak az elemi iskolákban és a középfokú iskolák alsóbb osztályaiban különös jelentőséget tulajdonítunk, mivel a száraz grammatizálás helyett a tanulóifjúságban sokoldalú érdeklődést kelt, a gyermeki kedélyre erősen és ösztönzően hat, felébreszti a nemes versengési hajlamot, a nyelvény és beszédkézség elsajátítása a gyöngébb tanulókra nézve hátrányos egyéni memorizálás helyett az osztály kollektív munkájának eredménye gyanánt történik, így a nehezebb felfogásúaknak a tanulócsoporthoz zömével való együththaladása, az osztály átlagos színvonalának megőrzése biztosítva van. A zsidó történelem és Palesztina-ismeret oktatása terén más a helyzet, e tekintetben csak ritkán találkozunk tiszteletre-

méltó, de elszigetelt kísérletekkel (pl. Szabó: Rabbi Akiba öt kapitánya), a vallástanítás egyéb ágazataiban játékok bevezetésére még a kezdeményezés sem történt meg. Az Országos Rabbi Egyesület és az Orsz. Izr. Tanítóegyesület tanügyi bizottságaitól, valamint az újonnan szervezendő Országos Oktatásügyi Tanácstól várjuk, hogy az e körben a közismereti tárgyak tanítása terén szerzett tapasztalatok a vallásos nevelés és oktatás fejlesztésénél is érvényre jussanak és a kívánt eredményhez vezessenek.

Devecser.

Dr. Deutsch Gábor.

Előmunkálat az Országos Irodának „a hitoktatás szervezése és ellenőrzése” tárgyában készülő javaslatához (tervezetéhez).

Általános megjegyzések:

1. Az új szabályzatnak a *jogfolytonosság elvén* kell felépülnie, — tehát a Kongr. szabályokon — hogy minden intézkedésnek meglegyen a joghatálya. A póttatutumok sok üdvös intézkedése is pium desiderium maradt.

2. A Kongr. szabályzatokban nem szereplő fórumok és (közbülső) szervek a lehetőségek szerint mellőzendők, illetve a tervezetben szereplő felüyeleti szerveket a kongresszusi szervekkel azonosítani kell.

3. Az Országos Izr. Oktatásügyi Tanács, mint a községkerületi elnökök gyűlésének *végrehajtó* szerve szerepeljen, miután a Kongr. szab. I. rész 70. §. értelmében — jöllehet csak a közös költségeken felállított tanodáknál — mégis az oktatási felügyelet az elnökök gyűlése hatáskörébe tartozik.

4. A körzeti tanfelügyelők működésére nehéz jogforrást találni. A kerületi tanfelügyelők működése megfelel a Kongr. szabályoknak.

5. A Kongr. szab. a felügyeletre nézve a következő fórumokat ismernek:

a) Izraelita *helyi bizottmány*. (Kongr. szab. III. rész, VII. szakasz, 26. §.) Ez a fórum megfelel a mai hitközségi iskolaszékeknek, illetve (hit) tanügyi bizottságnak.

b) Izraelita *iskolai járdáshatóság*. (Kongr. szab. III. rész, III. szakasz, 8. §.)

c) *Felsőbb izraelita népiskolai hatóság*. (Kongr. szab. III. rész, VIII. szakasz 35. §.)

d) *Felsőbb iskolai hatóság* (Kongr. szab. III. rész, VIII. szakasz, a címben és a 34. §-ban); ez a kerületi képviselőség szerepköre. I. rész, 60. §. b). Erről a fórumról szól a III. rész, VI. szakasz, 24. §. is.

e) A KK. elnökök gyűlése. (Kongr. szab. I. rész, 70. §.) Ezekbe a keretekbe kell elhelyezni a felügyelet végrehajtási szerveit.

6. Nem tűnik ki a tervezetből, hogy a tanfelügyelők felekezeti iskolákban a közismereti tárgyakat is ellenőrzik-e, pedig ezt minden felekezeti fontos felekezeti-politikai jogának tekintik.

7. Nem szól a tervezet a Talmud Tórák működéséről, bár ezek ma a hitoktatás jelentős kiegészítői.

8. A hitoktatás óraszámát sem bízhatjuk az iskolafenntartó hatóságra. Nemcsak a Kongr. szabályok intézkednek e tárgyban (III. rész., IV. szakasz, 9. §.), hanem államhatósági rendelkezés biztosítja a minimális hitoktatási órák számát. (VK. 4100/1889. sz. rendelet.) Az utolsó évtizedek-

ben az állam (város) hatóság redukálta az általa fizetett hittanórák számát, de a felekezet nem mondhat le olyan jogról, amelynek még birtokában van.

9. Nem találom nyomát a tervezetben a *lelkigyakorlatok kötelező* bevezetésének. E lelkigyakorlatok anyagának, kivételi módozatának is egységesen, a tanfelügyelőtől nyert útbaigazítások szerint kell kiindulnia.

10. A tervezetből nem hiányozhat az egyházi ének tanításának kérdése sem.

Részletekhez szóló megjegyzések:

I. 2. §-hoz: »... ahol az illetékes hitközség nem kellően gondoskodik a hitoktatásról... a hitoktatás szervezése és ezzel kapcsolatban a hívek lelki gondozása... a községkerület feladata.«

Többet ölel fel, mint esetleg a hatásköre! Előfordulhat, hogy a fiók-hitközségben nincs kellő hitoktatás és erről az anyahitközség rabbija ismételt és eredménytelenül tett jelentést. A községkerületnek valóban jntézkedni kell az ilyen mulasztás pótlásáról, de csak a *hitoktatásra* nézve és nem »a hívek lelki gondozása stb.« tekintetében.

I. 3. §. e) pontjához: A nem felekezeti iskolákban is --- függetlenül a közhatósági jogszabályoktól — megállapítandó a hittanórák és liturgiai órák száma. A multban sem csökkentette az állam a hittan- (ill. liturgiai) órák számát, csak nem fizette korlátlanul. A felekezet nem csökkentheti a maga által minimálisnak megállapított hittanórák számát (ha a növendékek száma lepad, — ámbár ezt a közhatóság megteszi.

II. 1. §. 4. pont: A nem képesített hitoktató növendékeinek tanfelügyelő (helyettes) előtti vizsgálatától csak rendkívüli és csak nagyon indokolt esetben térnek el és ezt a javaslatban nyomatékosabban kifejezésre juttatnám.

II. 1. §. 5. pont: A középiskolai vallásstanári vizsgálatra jelentkezőknél a vallásos előéletet igen szigorúan vizsgálнам és ezt a javaslatban nyomatékosan hangsúlyozni kell.

II. 2. §. 2. pont: A középiskolai hitoktatásunkon nagy rés az, hogy aránylag nagy hitközségekben nincs rabbi s nincs tanfelügyelő. (Jelenleg a rabbik a tanfelügyelők.) Ki legyen tehát az az »illetékes rabbi«, akinek előterjesztésére »a tanfelügyelői javaslat alapján« az előjáróság engedélyezhet?

II. 4—5. §.: Nem lesz hatásköri összeütközés a rabbi és a tanfelügyelő között? Talán a rabbival együttesen állapítaná meg az Orsz. Izr. Okt. T. tankönyveiből a megfelelőt és az órabeosztást!?

II. 7. §. Bár megszorítja a hitoktató adminisztratív munkáját, mégis minden hitoktató az iskolai hivatalos tanítási naplón *kívül*, a felekezeti munka alaposabb tétele kedvéért, külön tanítási naplót is vezessen.

III. 3. §. 1. pont: A KK. tanfelügyelő a felekezeti iskolákban a közismereti tárgyakat is ellenőrzi akként, hogy a középfokú iskolák ellenőrzésére a KK. erre alkalmas tanfelügyelőt (tanügyi tanácsadót, vagy szakfelügyelőt) delegál. Elemi iskolákban a világi tárgyak tanítását mindenütt maga a felekezet is ellenőrzi.

A KK. tanfelügyelő jelentést tesz a növendékeknél észlelt szociális helyzetről, öltözködési és táplálkozási hiányokról, szóval teljes pedagógiai képet nyerjen látogatásaiból és ilyet nyújtson jelentése.

Budapest (Kőbánya).

Dr. Kálmán Odön.

Templomi és templomon kívüli szokások Amerikában.

A szokás vagy »minhag« mindig nagy szerepet játszott a vallásos életben. Hiszen már a régiak is majdnem törvényerővel ruházták fel, nézeteltéréseknél döntőnek fogadták el. »Minhag Jiszróél tauroh«. Szint, zamatot és jellegzetességet kölcsönöz a néha rideggé váló alaptörvénynek. Kezdeményezője többnyire ismeretlen, névtelen. Magából a népből fakadt, ép ezért nem szakadt el az élettől, szoros összefüggésben marad a talajjal, a környezettel, amelyből kinőtt. Már e meghatározásból is önként következik, hogy Amerikában, ahol szervezett hitközségi élet alig egy évszázadra tekint vissza, nem volt kedvező talaj önálló minhag kialakulására, nemcsak az idő rövidege miatt, hanem azért sem, mert a különböző országokból származó bevándorlóknak magukkal hozott szokásai gyakran egymással ellenkeztek és mielőtt még valami kiegyenlítődés létrejöhetett volna, újabb bevándorlási hullámok miatt szó sem lehetett megállapodottságról és így nem alakulhatott ki független, autochton felfogás. Allam és vallás szétválasztása a legutolsó konzekvenciáig végrehajtva, azt eredményezi, hogy a közigazgatás semmi jogot nem biztosít hitközségi alakulatoknak. Csakis egyesületi alapon alakulhat kongregáció. Ilyen kongregáció tagjai tagsági díjat fizetnek, ami azonban bizonyos határidőre bármikor felmondható. A tagsági díjából tartják fenn az imaházat, fizetik a funkcionáriusokat, segélyezik a szegényeket, támogatnak más intézményeket.

Ilyen községnek egyedüli összefogó kapcsa a rabbi. Az ő személye kedvéért lépnek be és maradnak meg a tagok. A rabbi közkedveltsége, akviráló képessége és társadalmi tevékenysége virágoztatja fel a kongregációt, amelynek pénzügyi adminisztrációja is az ő kezén keresztül, vagy legalább is ellenőrzés mellett történik. Megvan ennek bizonyos hátrányok mellett az a nagy előnye, hogy a rabbi minden hívét és családját személyesen ismeri, gyakran bizalmas családi körben összejön vele, ismeri izlését, kívánságait. Minden társadalmi megmozdulásnak vezetője, kulturális, filantropikus, ifjúsági összejöveteleknek irányítója. A prédikáció nem elvont elmélkedés, hanem a heti eseményeknek összefoglalása, tervezett összejövetelek meghirdetése, jótékony akciókra való felhívás, időszaki feladatok elvégzésére való buzdítás. Beszéde végén felszólítja a jelenlévőket felajánlásokra. A jelentkezőknek nevét és adományát feljegyzi és kihirdeti. Az összegyűlt összeg nagysága adja meg az érték-mérőt, milyen sikere és hatása volt a beszédnek. Nagyon értékes tevékenységi köre a rabbinak, hogy ő fogadja személyesen a szegényeket, meghallgatja panaszait, belátása szerint utal ki számukra segélyt, el látja tanáccsal, vagy ajánlja más intézményekbe. A segélyezettben ezáltal jobban domborodik ki a tudat, hogy a rabbi személyén keresztül a felekezet sietett támogatására. Nemcsak pénzügyi segélyt nyújt, hanem kezében futnak össze a szájak, amelyek állás és munkaalkalom közvetítését is eszközlik. Minden családi eseménynél, nemcsak a templomban, hanem a háznál is, osztozik a család örömeiben, vagy bánatában. Szüdenél, barmicvoh avatásánál, esküvőnél, nem a templomban, hanem a háznál tart beszédet.

Templomi formaruhát nem ismernek. Ahol reverendát és sapkát használnak, azokat orthodoxoknak mondják. A rabbi egyszerű zakkó-

öltönyben áll, gomblyukában virágszál (!), kezében nagy angolnyelvű biblia. Két oldalról egy-egy virágcsokor van elhelyezve az emelvényen nyugvó, oltárnak mondott asztalon. A legváltozatosabb formák alakulnak ki akörül, hogy milyen imát mondanak és mit hagynak ki. Legtöbb helyen a Semát héberül mondják, máshol a Semaunó Eszrének csak első és utolsó 3 áldásmondását, a többit angolul. Általában maga az ima nem tart tovább 5–6 percnél, ellenben a prédikációt óraszámra is szívesen hallgatják. Akad olyan zsinagóga is, — ezt már konzervatívnak mondták — ahol a hetiszakaszból héberül három mondatot olvastak fel. A rabbi volt az egyedüli felhívott és az utolsó áldásmondást recitálta. Van hely, ahol héberül csak az imádkozás végén Adon Olamot énekeltek az egész gyülekezet. Ez már cionista befolyásra történt. Egy másik helyen széles háncshoz hasonló anyagból font sapkaszerű kandeláber volt az örökmécs helyén. Ez — mondotta a rabbi — jelképezi az egész község sapkáját, mely alatt imádkoznak.

Allam és vallás szétválasztásánál fogva, hitoktatásnak nincsen helye az iskolában. Mindazonáltal ritkán akad zsidó szülő, ki ne küldené el gyermekét hetenként egyszer vallásoktatásra. Sunday school: vasárnapi iskolának mondják ezt, ahol százsámra gyűlnek össze a gyermekek a zsinagógában és a rabbi ifjúsági istentisztelet keretében bibliatörténeti oktatásban részesíti őket. Természetesen a nagy létszám miatt, nem nagy pedagógiai eredménnyel. Egész generációk nőnek fel, akiknek fogalmuk sincs a héber betűről. Egyes szülők ezt a csorbát kiköszörölni igyekeznek egyéni tanítással, utóbbi évtizedekben szépszámban talmudtörák is létesülnek, vannak városok, melyek cionista befolyásra héber nyelvű elemi iskolát tartanak fenn. Itt minden tárgyat héberül tanítanak, de bibliát, vallást nem szabad tanítani. Így már nemcsak a reformirányúak, az ortodoxoknak is van több szemináriuma, sőt egyre-másra jesivák is keletkeznek. Mindjobban erősödik a felfogás, hogy a héber nyelv a legerősebb kapocs, amely a szétszórt zsidóságot összefogja. New-York városának sok százezer héber könyvet tartalmazó könyvtára van, a newyorki szemináriumban felbecsülhetetlen értékű héber kéziratok gyűjteménye van felhalmozva. Sok ezer magánember szenvedélyesen gyűjti a héber könyveket, úgy, hogy már régen tulszárnyalja az újvilág Európának héber könyvállományát. Ezeknek nyomában a héber tudományok reneszánszának színhelye bizonyára Amerika lesz. A szemináriumok értesítőiben, a rabbi-egyesületek évkönyveiben értékes tudományos értekezések, kitérő dolgozatok jelennek meg, nagy látogatottságnak örvendenek a tudományos előadások. És az életküzdelem határtalan versengésében, a dollárért folytatott szüntelen hajszáj országában nagyon sok, bensőségesen jámbor, a szó legnemesebb értelmében vallásos lelkületű ember található. Különösen a nők között szépszámmal vannak valóságos megszállottjai a piétizmusnak, kiknek minden gondolata a jótékonyáságnak, a zsidó irodalom művelésének és támogatásának van szentelve.

A legváltozatosabb árnyalatok képviselőivel volt alkalmam beszélni és mindnyájukban felfedeztem a szívek mélyén szunnyadó vágyat, hogy a sok szétágazó, rögtönzött, egyéni színezetű rítus helyett egységes, konzolidált, a multban gyökeredző kultuszt honosítsanak meg. A rabbi-egyesületek vezetői és elmélyült gondolkodású, távolba tekintő egyéniségei bevallják, hogy az egyének kényére bízott reformnak útja hinárba vezet. A vallásos életnek alapja, a multnak talajában gyökeredző minhag.

a tudatalatt szunnyadó népösztönből táplálkozó szokás, amely nivellál, kiegyenlít és közös vonásokat alakít ki.

Láttam pl., hogy az esküvőn megjelent vendégek mandula héjába begyömöszölt papírdollárokat, vagy kiállított csekkeket dobáltak a nászpár felé, máshol pedig buzaszem alakú finom cukorkát szórtak eléjük. Nem tudták, hogy ez modernizált, felújított középkori szokás. Dió, mandula, búza a termékenységnek jelképe. Némelyik esküvőnél a rabbi nem tartott beszédet, e helyett a házban, lakoma közben asztalbeszédet mondott, mire a vőlegény hosszasan válaszolt. Mi más ez, mint a »Droschegeschenk« felújítása, amikor az ajándék áradata megindul, hogy a beszéd elapadjon.

Nagyon dicséretes törekvés a templomban való beszélgetésnek leg-erélyesebb elnyomása. Az istentisztelet megkezdése után, de különösen prédikáció közben senkinek sem szabad elhagyni a helyét. Templomszolgák vigyáznak arra is, hogy senki se maradjon ülte, mikor a közönség feláll. Hat évesnél fiatalabb gyermeket nem szabad templomba hozni. A kórus tagjainak rögtöni elbocsátás terhe mellett tilos beszélgetni. A távozás méltóságos lassúsággal, meghajlással történik. A kijáratnál csoportosulni nem szabad. De minden rendszabályozáson keresztülgázol az eleven temperamentum, az el nem nyomható egyéni mozgási szabadság. A zsidó templom nemcsak Isten háza, hanem a népnek gyülekezési háza is. A zsidó vallás nemcsak papi szervezet, hanem a nép életének egy jelensége, része és mint ilyen, nem szorítható béklyókba, nem lehet agyonszabályozni.

Budapest.

Dr. Weisz Sámuel.

A római templomok körül.

A tizenháromezer lelket számláló római hitközségnek három temploma van. Kettő olasz rítusú, a harmadik szefárd jellegű. Az egyik olasz rítusú templom a központi pályaudvar közelében, a Via Balbón van. A másik, az orgonás főtemplom, a Tiberis partján emelkedik, a gettó és az ókori Róma emlékeinek maradványai közepette. A négyszáz templomú Örök Város kupolái között is kimagaslik a zsidó főtemplom érdekes, négyszögű kupolája. A templomépület első emeletén a hitközség irodahelyiségei nyertek elhelyezést. A második emeleten a díszterem, a könyvtár és archivum. Harmadik emeletén pedig a Rabbiképző, a Collegio Rabbिनico Italiano tantermeit és értékes könyvtárát találjuk. A souterrain-helyiségek egyikében van a szefárd rítusú templom, egy másikban pedig a templom régi kegyszereinek és héber kéziratainak felbecsülhetetlen értékű gyűjteménye. Az őszi főünnep alkalmából az említett három templom egy pótimaházzal bővül, amelyet a Tresteverén a régi szefárd templom nagytermében rendeznek be.

*

A mintegy harminc évvel ezelőtt épült főtemplom belsejében márványtábla örökíti meg azt a látogatást, amelyet III. Viktor Emánuel olasz király tett annak idején az újonnan felszentelt templomban. Belseje három hajóra oszlik. Néhány év óta a két oldalhajó keleti falába is építettek egy-egy Tóraszekrényt, felhasználva a római gettó középkori templomának évtizedeken át pincében őrzött gyönyörű márványanyagát.

Hétköznap reggelenkint a baloldali hajóban van az istentisztelet és a Tóraolvasás napjain a baloldali hajó szekrénye nyílik meg.

*

A templom és általában a vallási élet feltétlen irányítója a rabbi. A különböző előjárók, vagyis »Párnász«-ok és hivatalaik arra szolgálják, hogy a rabbi intézkedésének érvényt szerezzenek és semmiesetre sem arra, hogy ilyen irányban döntsenek. A rabbi címe: »Cháchám«. azaz: »Hecháchám háválém«. Ez a cím nagy megbecsülést és tiszteletet jelent a hívek szemében. Sokkal nagyobbat, mint a nálunk elkoptatott »mórén« cím. Az alsóbbfokú rabbiképesítéssel járó cím a »chávér«, ami szintén megbecsült és semmilyen udvariassági szempont nem érvényesül e címek tekintélyének lejáratásában. Amikor a főrabbi bejön a templomba, a közönség felállással üdvözli, amint hogy felállással tiszteli akkor is, amikor a Tóra elé járul.

*

A templomok belső bejárata mellett taliszok vannak egy padra helyezve, azoknak a hívőknek számára, akik talisz nélkül jönnek. A talisz nélkül való templomi tartózkodást ugyanúgy itélik meg, mint a kalap nélkül való megjelenést.

A római főrabbi elrendelte, hogy hétköznapon csak az járulhat Tóra elé, akin tefillin van; kivételt semmilyen cím és rang nem nyújthat.

Péntek délutántól a szombat kimenetelig a római templomok perseyeinek nyílását kicsi tábla zárja el ezzel a felirattal: »Sabato«. Hogy a hívek ne zavarják a szombat hangulatát.

A szombat esti istentiszteletre érkező hívőknek egy-egy illatos zöld ágat nyújtanak át a templom előcsarnokában a »hávdóló« céljaira. Sokan Istentisztelet után is megőrzik ezt a zöld ágat és egész héten át maguknál hordják.

Tóraolvasások alkalmával a Tóratekeres két oszlopának összekötésére szolgáló szalagot a »Sámmás« a női karzatra viszi, hogy az asszonyok felgöngyöltítsék, alkalmat adva így nekik arra, hogy a Tórával szintén foglalatoskodjanak.

*

A római templomokban a szefárd kiejtés szerint imádkoznak. Érdekes, hogy az »ájin« betűt is kiejtik egy orrhangszerű »gh«-val.

Az előimádkozó az imákat elejétől végig hangosan mondja el. Még a »keriász semá«-t is. Utóbbit a Tóra-olvasás dallama szerint. A »vehoj im somauá« kezdetű imarészben a fenyítésről szóló mondatokat — amint hogy általában is a Tóra-olvasásnál az ilyen tartalmú részeket — az előimádkozó lehalkított hangon, alig hallhatóan recitálja.

*

A kántor fogalma egész más, mint nálunk. A mi kántor-fogalmunk idegen és elviselhetetlen számukra. Minden hitközségnek megvan a maga sajátos és féltékenyen őrzött melódiája és ezeket recitálja a kántor minden művészi igény és produkció nélkül.

Az ünnepi istentiszteletek hangsúlya a »sachariszon« van. Ekkor

funkcionál a főkantor, a kórus és orgona. A muszáfot — Jom-kipurkor is — már egyszerű keretek között folytatják.

A főünnepi mázkirok ismeretlenek. Csupán Jom-kipurkor emlékeznek meg (egyszer) mázkirszerűen az év folyamán elhunytakról.

A mincha-imát péntek kivételével minden délután $\frac{1}{2}$ 1-kor mondják el. Mialatt az apa a Tóra elé járul, gyermekei felállással fejezik ki tiszteletüket. A gyermek, — általában még mint idősebb családos urak is — miután a Tóra elé járult, helyére menet előbb jelenlévő apjához járul áldásért, amit kézcsókkal köszön meg.

A papi áldást a közönség nyugat felé fordulva, lehajtott fejjel hallgatja végig.

*

A Tórához járulót a közönség »Bechávod«, a visszatérőt pedig »Cházák« szavakkal üdvözli.

Az istentiszteletek, valamint a hitközségi élet alapját és törzsközönységét a római gettó lelkes, vallásos érzésű tömegei alkotják. Jámbor, egyszerű emberek, akik rajongani tudnak mindenért, ami zsidó és szinte imádattal tisztelik a héber betűt. Gyakori eset, hogy szegény emberek, akik kézitolókcocsin árult csecsebecsék eladásából tartják el szűkösen családjukat, mielőtt reggel elmennek hazulról, egy centesimot dobnak a Keren Kayemeth perselybe. Sejtelmük sincs a cionizmusról, de a perselyen — héber betűk vannak.

Az a szokás, hogy az imákat az előimádkozó elejétől végig hangosan recitálja, lehetővé teszi, hogy a gettó szorgalmas templomlátogatói, ha nem tudnak is héberül olvasni, könyv nélkül ismerik szóról-szóra az összes imákat.

A »szelichausz« napok Elul hónap elsejétől kezdődnek. A kényelmesek számára a »mááriv« után is mondanak »szelicho«-kat. De maga az istentisztelet hajnali három órakor kezdődik negyven napon keresztül. És a kivilágított nagy templomot megtöltik a gettó lakói; férfiai, asszonyai egész kicsi gyermekeikkel együtt.

*

Egész különös hangulata van a Tiso-beávnak Rómában. A templom mögött a Portico d'Ottavia fehér márványoszlopai. Ezek között nézte végig a szenátus — ott volt Jozefusz Flaviusz is — Titus diadalmenetében a zsidó foglyok felvonulását. Néhány pernyi távolságra a templomtól Titus diadalíve emlékeztet a Tiso-beávra. — Este az Écot a sötét templomban mondják földön, a kézben tartott gyertyák imbolygó fényénél. Istentisztelet után a »Cházán« hangos szavakkal jelenti be héberül, hogy ennyi és ennyi éve pusztult el a jeruzsálemi Szentély stb., stb.

Aztán másnap kora reggeltől délig éneklük sajtáságos szomorú hangon a »Kinausz«-t. A Tóra-szekrényen nincs függöny. A Tórákon fekete köpeny és fakorona. Délben azonban véget ér a gyász. Akkor díszes függöny kerül a Tóra-szekrény elé. A Tórákat a legpompásabb köpenyekkel, ezüstkoronákkal ékesítik. És a $\frac{1}{2}$ I órakor kezdődő minchát tefillinben mondják el a szombati muszáf víg, ünnepi dallamával. És ebben az ünnepi, reménykedő hangulatban várják a böjt végét jelző három csillag megjelenését.

Budapest.

Dr. Herskovits Fdbídn.

Hitéleti feladatok . . .

A közelmúltban vezető zsidó egyéniségek tollából megszívlelésre méltó sorok jelentek meg, amelyek az üresen álló rabbi-stallumok betöltését követelik.

Úgy gondolom, hogy hasonlóan fontos és hitfeleink lelki megerősítése szempontjából halaszthatatlan feladat volna az is, hogy a már működő rabbik ne csak úgyszólván, jelképesen, hanem ténylegesen is teljesíthessék hivatásukat, hogy a hívő ember, különösen az élet megpróbálásaiban, amikor legfogékonyabb a vallás vigaszára, akár személyében, akár látható gondoskodásában maga mellett tudhassa a vallás képviselőjét, a rabbit.

Gondolok például a nagyobb városok és így elsősorban Budapest kórházaira.

A pesti hitközségnek van kórházi rabbija.

Nem tudom azonban, *elegendő-e egy ember arra, hogy Budapest valamennyi kórháza zsidó betegének lelki életével intenzíven foglalkozhassék?*

Úgy gondolom, hogy egy ember hivatásának tudatában és felfokozott lelkiismerettel sem tudja ezt a súlyos feladatot teljesíteni. Ha meg a kórházi betegek lelki gondozásán kívül, egyéb feladatok is súlyosodnak vállalára, akkor valóban csak jelképessé zsugorodik hivatása.

Nagyobb városokban vagy Budapesten ápolt, vidéki, zsidó betegeknek panaszait sírják szavaim. Mennyire erősítené az ilyen betegnek (különösen az olyanok, akit a rokoni közelség nem ölelhet körül figyelmével) zsidó, közösségi tudatát az a gondolat, hogy nemcsak másvallású betegtársát látogatta meg papja, de mellette is ott volt a rabbi-lélek finomsága és figyelme, érdeklődő és segíteni akaró szeretete.

A közönyös tagadásnak széles ugarát lehetne így hívő lelkesedéssé termékenyíteni!

»Aki nem látogatja a beteget, az embervért ont« talmudi mondása (Ned. 40. L. Kálmán: A rabbi könyve 56. l.), ha valaha igaz volt, akkor most ezerszeres valósággal kopogtat a zsidó életért aggódó lelkiismeretnek kapuján.

A zsidó kórházban élet és halál között vergődött egy szomorú és hosszú éjszakán egyik lelkes, zsidó hívemnek ifjú felesége. A gyötrelmes percekben az egész osztályt átkutatta, de nem tudott egyetlen, akár magyar, akár héber imádságos könyvet előkeríttetni, amelybe belesírhatta volna bánatát, amelyből elzokoghatta volna kérő, könyörgő imádságát.

Milyen hasznos, nevelő munka volna, legalább a zsidó intézmények kórházait megfelelő mennyiségű héber és magyar imádságos, esetleg zsol-táros könyvvel ellátni a betegek és hozzátartozóik használatára! De megérné az anyagi áldozatot az is, ha a látogató rabbi, egy-egy betegnek imádságos könyv-ajándékkal tudna kedveskedni!

A fájdalomban megpróbált lélek sokkal hálsabb vallása képviselőjének szeretet-simogatásáért, mint az erőben duzzadó elbizakodottság!

Van azután életünk megpróbálásainak még egy terrénuma, ahol a rabbinak figyelő gondossága és irányítása sok lelki meghasonlást előzhet meg.

Ugyancsak hívemnek elbeszélését idézem: »Megrendültségben, megilletődöttségben, gondolatainkba merülve álltunk a koporsó mellett, amikor odalép hozzánk valaki és számunkra idegenszerű nyelven akar egy

bocsánatkérő formulát elmondadni velünk, közben a fizetségért nyújtja tenyerét.«

Ez bizonyára csak szórványosan és véletlenül előforduló eset, de csirájában kell megszüntetni, nehogy az általánosítás mérge a hívő lelkeket is megfertőzze!

A halottól való bocsánatkérés, ha félreértett, talmudi helyen alapszik is (u. o. 61. l. Sab. 119b.), sok helyen meghonosodott.

Nem lehetne a gyászolók kezébe egy *nyomatványt adni, szdmukra érthető szöveggel?* A tapintatos eljárás is rendkívül fontos!

Vajjon a legfájóbb fájdalomból megmaradt ilyen emlék nem fel-emelőbb érzés volna-e a hívő számára?!

Nem mindenben új dolgot pendítettem meg az elmondottakkal, de ha akár másokat ismétléssel is, hasznos és nem hiábavaló munkára hívtam fel a figyelmet, úgy bizonyára érdemes volt szólanom, mert az illetékesek meggondolásuk tárgyává fogják emelni a *lelkek nevelését célzó jai-kiáltásomat.*

Mézötvár.

Dr. Schulcz Fülöp.

VESZTESÉGEINK

Dr. Guttman Mihály

1872—1943.

A Rabbiképző Intézet világhírű rektora, a magyar zsidó tudományosság büszkesége, e megemlékezés megjelenésekor egy esztendeje immár, hogy az örökkévalóság lakója. A magyar zsidóság egyetemessége méltó formában rótta le kegyeletét egyik legnagyobb fia iránt; tudósi jelentőségét, emberi nagyságát a megemlékező cikkek hosszú sora méltatta. És ha most, a vesztesség fájdalomának első időszaka után, kegyelettel megemlékezünk nagy Mesterünkről, — annak a magyar rabbikarnak nevében hódolunk Guttman Mihály emléke előtt, amelynek két nemzedéke is ifjukorának Tanítómesterét síratja Benne.

Guttman Mihály tudományos munkássága a hagyományos irodalom kutatásában ugyanazt a »kopernikusi fordulatot« hajtja végre, melyet a zsidó filozófia kutatásában Neumark Dávid kísérelt meg. Szemben az elmúlt nemzedék kizárólag történeti szemléletével, mely minden jelenséget csak fejlődésében tudott értékelni, Guttman Mihály a zsidó vallás örök értékeinek, maradandó, az idők mulásával meg nem változó jellegzeteségeinek felkutatására szentelte életét.

Hatalmas arányú rendszerező munkássága, páratlanul kiterjedt kutató tevékenysége mind ezt a célt látszik szolgálni. Talmudi enciklopédiája, a zsidóságnak környezetéhez való viszonyáról szóló nagy műve, a rendszeres zsidó vallástudomány körébe vágó részlettanulmányai talán mind csak előkészítői voltak megírandó utolsó nagy művének, mely a zsidó vallás tanításainak és a vallásbölcselet végső kérdéseivel szemben való állásfoglalásunknak rendszeres feldolgozását tűzte ki céljaul.

Bialik írja egy magragadó költeményében, hogy minden »életmű« szükségszerűen befejezetlen. A költő lantján »egy húr mindig hangtalan marad«. A gondolkodó tanítása több, mint amit könyvekben megadatik leírnia. Guttman Mihály életműve is több, mint amit könyveibe örökl-

tett: de nagy művei töredékes voltukban is töretlen erővel hirdetik a történelmi viharok változásait túlélő örök értékek diadalát. És amíg zsidóságunk hűséges ez örök értékeihez, híven megőrzi nagy Mesterének el nem múló emlékét.

Dr. H. I.

Dr. Heller Bernát

Megjelenik előttünk áldott emlékű professzorunk. A kép, mit sirunkig magunkkal viszünk, leginkább abból az emlékből sugározhat felénk, amikor elfogultan kopogtattunk be Hozzá egy-egy szerény munkánkhoz útbaigazítást kérni. Ott állt komoly arccal, átszellemült homlokkal hatalmas könyvtára előtt... Lelkünkön átremegett a gondolat: *Ó a Tudás Öre és megszemélyesítője!* »Elveszik népünk tudás nélkül« — hirdette s ő a maga életével eszménnyé emelte a Tanban bűvárokodó tudós ércalakját.

Evtizedek fiatal rabbinmzedékének volt nevelője, lélekformálója, ítélő bírója, tanácsadója. Legnagyobb elfoglaltsága közepette a legkisebb részletkérdést is komolyan vizsgált, szívesen állott mindenki rendelkezésére, nemcsak útmutatással, hanem féltve őrzött könyvtára egy-egy ritka kincsének kölcsönadásával is. Nem sajnálta a fáradságot kéziratok elolvasásához, ő maga adott témákat, megjelölte, körvonalazta tárgyukat, anyagukat, de csak addig, míg észre nem vette, hogy az, aki hozzáfordul, visszaél bizalmával s csak felületesen foglalkozik a felvetett kérdéssel. Ilyenkor könyörtelenül leleplezte a tudományoskodót s megmondotta neki, hogy a tudomány csarnokai szentek, oda csak teljes odaadással és áldozatos lélekkel szabad belépni.

Ugyanakkor azonban, amikor sokoldalú és új utakat mutató tudásával lenyűgözte hallgatóit és olvasóit, igazi tudós módján, őszinte vallásossággal és alázatos szerénységgel ismerte be az emberi tudás végtelen kicsinyiségét, a Mindenható és Mindenség ismeretének felmérhetetlen birodalmában. Lelkében élt Rabbi Eliezer mondása, tudta, hogy a véges emberi élet nagyon rövid ahhoz, hogy mindent, ami tudás, sajátunkká tegyünk. Megadatott Néki a tudósok áldása: nem pihent soha, egyetlen perccet sem töltött tétlenül, gazdag élete utolsó napjáig tanult és tanított, hogy beteljesítse az Írás szavát: »Az Örökkévaló Tórájában van az ő gyönyörűsége és Tanával foglalkozik nappal és éjszaka.«

Az igaz ember emlékezete legyen áldott!

Tata.

Dr. Rosenthal László.

Dr. Borsodi József

1878—1943.

A magyar rabbikar egyik zajtalanul, de eredményesen dolgozó értékes tagja dőlt ki váratlanul sorainkból. Rajongója volt a zsidóságnak és magyarságnak egyaránt. Rabbiképzőnkben a nagynevű Bloch, Bacher, Blau és Goldziher mesterek lábainál ült, 1906-ban nyert rabbiavatást, azután Szarvason, Nagyatádon, majd több mint két évtizeden át Kecskeméten fejtett ki áldásos papi munkálkodást. Konzervatív vallási felfogású volt, aki a maga személyében szigorúan ragaszkodott az otthonából hozott minnagim-hoz. Gondosan dolgozta ki minden egyes prédikációját, amelyek az aggáda szellemességén épült, zamatos magyarnyelvű homilá-

nak példaképei. Igaz lelkipásztora nyájának, aki szívesen vette ki részét híveinek örömeiben-bánatában. Lelkiismeretes pedagógus, aki ép oly gyönyörűséggel foglalkozott a kis elemiiskolás gyermekekkel, mint a középiskolák érettebb tanulóival. Éveken át folytatott szorgalmas levéltári kutatások alapján megírta a kecskeméti hitközség történetét, amely kéziratban várja a kiadót. Önzetlen kolléga, aki szívesen állt mindenkinek szolgálatára. Egyesületünknek megalapítása óta rendes, majd választmányi tagja. Egyenes jellem, aki nem ismerte az alakoskodást. Szellemes társalgó, aki sohasem mutogatta az élettől kapott sebeit.

Kereá, keoch li. nekem kisszeminárista korunktól fogva hűséges barátom nemes és szorgalmas munkában töltött élete utolsó leheletéig. Zécher cáddik liverochó.

Budapest.

Dr. Groszmann Zsigmond.

Mandel Sámuel

A régi iskola neveltje, a pozsonyi jesiva tanítványa volt Mandel Sámuel, a pesti arénauti templomkörzetnek nemrég elhunyt rabbija. Már báchur korában is a világi tudás utáni vágyat vitte a lelkében. A századforduló idején, a recepció légkörében, sokan otthagyták a jesiva tanulási rendszert, nem tekintik tanulmányaikat befejezettnek az ott elsajátított studiumokkal, érettségiznek, hogy azután egyetemi tanulmányokkal egészítsék ki a talmud tanulása közben felébredt tudásvágyukat. Az egyetemen hallgatnak bölcsészetet, nyelveket, történelmet, jogot, végül mégis visszatérnek a hagyományos tanokhoz: papi pályát választanak. Ezt az utat járta Mandel Sámuel is. Miközben Pesten jogot tanul, Óbudán segéd-rabbi állást vállal. Működésének állomásai Ercsi, Apostag, majd a pesti Bész Jiszróel imaegyesület. Ez az egyesület 1931-ben körzetti alakul s a pesti hitközség méltányolja Mandel Sámuel addigi eredményes munkáját s őt körzetti rabbivá választja. — Nemes modorú, megalapozott tudású, emelkedett gondolkodású, híveinek bizalmát bíró, komoly pásztorálási munkát végző, tiszta lelkű kartársat veszítettünk személyében. *K. O.*

Szabolcsi Lajos

*Egyedül végzem, mint egyedül kezdtem,
mi rám jutott a földön, befejeztem.
Igy van megírva és nincsen tovább —
mi így hatunk meg, fáklýás katondk.*

A fáklýás katona dalát énekelte Szabolcsi Lajos: aki a harcban az apja nevét kiáltja és az apjától kapott fáklýát viszi.

Neve egyé olvadt az Egyenlőség-gel, amelynek fejlécén évtizedeken át hétről hétre azt lehetett olvasni: »Szerkesztette: Szabolcsi Miksa. Szerkeszti: Dr. Szabolcsi Lajos.«

Mámorosa, megittasultja volt a nyomtatott betűnek és nem hiszem, hogy évtizedek során egyszer is kedvetlenül, gépiesen állította volna össze a következő szám anyagát. A zsebel tele voltak kéziratokkal és levonatokkal. Mutatta, mesélte: mit talált, mit szerzett, mit írt. Ha a szám megjelent, kereste a beszélgetés, találkozás alkalmait és úgy irányította a

szót, hogy minél előbb meghallja: tetszett-e? Közben pedig fürkészte a tekintetet, a mosolyt: igazán tetszett-e? A lap, a nyomda, a cikkek, a mult szám, a jövő szám, az évfolyam: ez volt az élete és napjainak tartalma; együtt azzal a meg nem valósult bizakodással, hogy a harcot végigharcolhatja és

*A jáklyát, amit az apámtól kaptam,
a jáklyát én fiamnak átadtam.*

Az Egyenlőség pedig a magyar zsidóság minden rétegének széles köreiben elterjedt. A *Tiferesz Báchurim*-ok éppen úgy várták a rájuk vonatkozó közleményeket, mint a haladó községek vezetői. Es magyar zsidó tömegek — ha nehezen esik is, be kell vallani — annyit tudtak a Tórából, amennyit az Egyenlőség szidramagyarázatai, annyit a Talmudból, amennyit a Gyöngyszemek, annyit a chaszidizmusból, amennyit a Legendák eljuttattak belőle hozzájuk.

Amikor az Egyenlőség megszűnt, Szabolcsi Lajos a könyveit küldte helyette: verseskönyvet, novellagyűjteményt, drámát, útleírást, Gyöngyszemeket — gyors és változatos egymásutánban. A »következő szám« helyét fiatalon megroskadt testének fiatalosan hevülő, nyugtalan lelkében a »következő könyv« foglalta el.

Ezekben a könyvekben, amelyek közül az utolsó már halála után jelent meg, valami megszépítő fény von be mindent, ami zsidó. És valami ősi, erős, megkerülhetetlen törvény köt oda a zsidósághoz mindenkit, aki zsidó. Még aki megpróbálna elhagyni, annak is vissza kell térnie hozzá. Még aki ellene fordulna, annak is építenie, szorgálnia kell... »Vagyunk mindenki előtt és leszünk mindenki után!« — mondja az Árulóban Akiba Josephusnak. »Es ehhez kell... kell... ehhez a nagy és Örök Elethez kell... mindenikünk kis élete, — mint téglá a toronyhoz!«

*

Most, hogy Szabolcsi Lajos is beépítette már életének tégláját a zsidóság halhatatlanság-templomába, az a fény, amelybe a zsidóság minden megnyilatkozását belevonta, visszasugárzik az ő örökkévalóságba költözött alakjára is.

Budapest (Buda).

Dr. Vidor Pál.

Uj könyvek.

Hosszabb ideje annak, hogy a hozzánk beküldött új könyveket módunkban állt ismertetni. Az 1942. szeptemberi Ertesítőnkben közzétett ismertetés óta csupán a Dr. Hevesi Simon Emlékfüzet jelent meg és így a már részben nem is ujdonságszámba menő könyvekről pótlólag csak röviden számolunk be.

Az idő szava. Olvasmányok a zsidó hitfelekezeti, társadalmi és történeti élet köréből. Irta: *Dr. Fényes Mór* Lövy Andor közreműködésével. I. rész. (Budapest, 1942., 92 lap.) A fáradhatatlan pedagógus hasznos segédkönyvet ad nemcsak tanító és tanuló, hanem a zsidóság iránt érdeklődő nagyközönség kezébe is. Tizenkét kis olvasmányban értekezik a zsidó mult, jelen és jövő problémáiról. A bibliai, talmudi és midrási idézetekkel gazdagított, szómagyarázatokkal ellátott könyv megrendelhető *Dr. Fényes*

Mór vallásánárnál, Budapest, VI., Izabella-u. 65. és Lövy Andor hittanárnál, Baja. Ara 3 pengő.

Kulturhistóriai értékkel ajándékozta meg az OMIKE az olvasóközönséget, amidőn Dr. Csergő Hugó szerkesztésében kiadta a »Száz év zsidó magyar költői« című antológiát. (Ev nélkül, 313 lap.) Az 1839—40. évi diéta liberalizmusa útnak indította a hazai zsidóság magyarosodását, amely már 1840-ben egy magyar nyelven verselő névtelen poétát termelt ki magából, hogy megnyissa a neves költőknek hosszú sorát. Négy fejezetben megismerjük száz év száz költőjének válogatott költeményeit, köztük Heves Kornél, Hevesi Simon, Kiss Arnold és Pap Izsák (Pfeiffer) pap-költőkét. Az egyes fejezeteket Komlós Aladár, Rubinyi Mózes, Turóczi-Trostler József és Mohácsi Jenő ismertetője vezeti be. A költők rövid életrajzát Sós Endre állította össze, míg a költemények pedagógiai és valláserkölcsi szempontból való kiválogatása Dr. Kohn Zoltán tanácsával történt.

A közel félévszázados IMIT hatvanegyedik és hatvanötödik kiadványa, a Dr. Szemere Samu által szerkesztett 1942-es *Évkönyv* (Budapest, 380 lap) és az 1943-as *Évkönyv* (Budapest, 387 lap) a súlyos időkben sem marad el az eddigi kiadványok mögött. Nem óhajtjuk az Évkönyveket ismertetni, hiszen minden rabbi kezében vannak. Csupán azt a jóleső tényt akarjuk megállapítani, hogy a tudományos dolgozatok nagy része most is rabbik tollából került ki. Bibliatudományi, teológiai, történelmi, irodalomtörténeti és bölcsészeti tanulmányt írtak néhai Guttmann Mihály, néhai Heller Bernát, Vidor Pál, Scheiber Sándor, Komlós Ottó, Frenkel Jenő, Benoschofszky Imre, Hahn István, Löwinger Sámuel, Katona József, Takács Pál. Vessel jelennek meg Pfeiffer Izsák, Winklerné Munkácsi Noémi és Wallenstein Zoltán. Az ezer gonddal küzködő magyar rabbikar e téren is derekasan teljesíti feladatát.

Az IMIT évkönyve mellé állítható az Orsz. Izr. Leányárvaház kiadványa, az *Aradát*, magyar zsidó évkönyv az 1943. évre. Szerkeszti: Komlós Aladár. (Budapest, 1943., 157 lap.) Ankétszerűleg szólnak meg felekezetiünk papjai és világi vezetői arról a súlyos kérdéstről, hogy mit tanuljunk a zsidóság mai válságából. A vallási, gazdasági, asszimiláns és cionista szempontból adott válaszok mindegyike gondolatokat ébresztő, eszméket termelő. Verseik és novellák közé egy-egy értékes tanulmány van elhelyezve, például Tábor Béla: Szakzsídóság vagy zsidó világnézet. Waldapfel Imre: Hóreb és Helikon. Külön figyelmet érdemel Kardos László ismertetése az új zsidó könyvekről.

A Pro Palesztina Szövetség folytatja értékes könyveinek kiadását. A *Szombat könyve*, a nyolcadik Jávne-könyv Dr. Vitor Pál szakavatottságát dicséri. Róla bővebb ismertetés olvasható Ertesítőnk más helyén.

Buber Martin a chaszidizmusnak legalaposabb ismerője. tanainak megértője és ösztönös átélője is. Kutatja és magyarázza a zsidó szellemet a Bibliától egész a chaszidizmusig, amelyet sok félreértés után méltányosabb megvilágításba állít. A zsidóság sorstragédiájában nagy vigaszt nyújt, mert azt tanítja: nem azon mulik, hogy mi történik veled, de minden azon, hogy mi a te állásfoglalásod ehhez a veled történéshez, hogy Istent keresd és találd meg. Ez a gondolat világlik ki a »Száz chaszid történet« kis gyűjteményből is. Az íróval kongeniális Dr. Pfeiffer Izsák nemcsak mesterien fordítja a könyvet, hanem azt jegyzetekkel látva el, az író életrajzát is közli. (Javne-könyvek 9. szám, Budapest, 156. lap.)

Hézagpótló *Klausner József* »A modern héber irodalom története 1782-től napjainkig«, amelynek *Grosz Ernő* és *Kardos Pál*, a debreceni zsidó gimnázium tanárai által készített magyar fordítása mint tizedik Javne-könyv jelent meg. (Budapest, 192 lap.) Kiindul az újhéber irodalom 18-ik századbéli németföldi kicsirázásából, elvezet a keleti (orosz és lengyel) zsidóságba történt átláptalálásához, végül a palesztinai héber költőkhöz és tudományos írókhoz. A másfélszáz év irodalmának ismertetése közben megbeszéli a problémákat is, amelyek ezidőben foglalkoztatják a zsidóságot. A fordítók által készített Függelék többek között ismerteti a magyarországi héber költőket, valamint az újhéber költők nevezetesebb magyar fordítóit is.

Érdekes olvasmány a *Dr. Buk Miklós* tollából származó 13-ik Javne-könyv, »A kétezeréves út« (Budapest, 202 lap.). Szerző nem históriát ad, hanem keresi a zsidó história mozgató erejét. Meg akarja vizsgálni a gáluti zsidó történelem szociológiai szerkezetét és kísérletet tesz ennek alapvonalai lefektetésére. Szerinte az individualista, vagyis liberális és az univerzálisztikus, vagyis antiszemita korszakok 150 évenként felváltják egymást. Így tehát a zsidók története nem volna más, mint a zsidóüldözések és az azok következtében beálló zsidóvándorlások története. Az elvont fogalmakkal operáló szerzőnek rajongó szeretete a zsidóság iránt azon olvasóit is megbékíti vele, akik nem tudják magukévá tenni történet-szemléletű hipotézisét.

Achád Háám (*Ginzberg Áser*), a nagy héber író a politikai cionizmust szellemi cionizmussá óhajtotta átalakítani. Esméit számos tanulmányban terjesztette, amellyeket »*Al párást deráchim*« címen gyűjtött össze. *Dr. Herschkovits Fábán* a gyűjteményből nyolc tanulmányt választott ki és »*Válasziton*« címen mint 14-ik Javne-könyvet jelentette meg. (Budapest, 162 lap.) E szemelvényekből is megismerjük a nagy modern zsidó gondolkodónak vallás-, történet- és kultúrfilozófiai felfogását. Fordító Függelékben Achád Háámnak rövid életrajzát adja.

Nagykonceptiójú munkán dolgozik *Dr. Hevesi Ferenc*. Megírja a zsidó bölcelet három kötetre tervezett történetét. A több mint húsz esztendei komoly és széleskörű elmélyedést igénylő tanulmány — szerző szavaival élve — első eredménye »*Az ókor zsidó bölcelete*« az IMIT támogatásával napvilágot látott. (Budapest, 1943. 430 lap.) A filozófia tárgykörében szakavatott toll fogja ismertetni és méltatni a gyönyörű munkát. Mi csak a kartársak különös figyelmét kívánjuk a tartalmilag és nyelvilag egyaránt kimagasló alkotásra terelni, amely végigtárgyalja a Biblia, a zsidó szentírásfordítások, az apokrifák, Philo és a hellenisztikus korszak, a nagyterjedelmű hagyományos irodalom bölceletét. A tudós szerző egyéni érdemein kívül még fokozza a könyv értékét, hogy közli néhai *Dr. Hevesi Simon* biblia-filozófiai tanulmányait. A súlyos tartalmú és mégsem fárasztó könyv elolvasása után igazat adunk szerzőnek, aki a Bevezetést ezen szavakkal zárja: »Hiszem, művemmel nemcsak belmissziós hivatást teljesítek, hanem szolgálatot teszek a zsidóságnak ezzel is, hogy művemem keresztül a zsidó szellemmel megismerkedő más-vallású közönség helyesebb színben fogja látni és méltóbban fogja megítélni Izraelt és annak ragyogó eszmevilágát.« Nagy érdeklődéssel várjuk a középkor és újkor zsidó gondolkodóinak rendszereit ismertető további két kötetet.

Dr. Winklerné Munkácsi Noémi kedves és tanulságos irodalmi emléket állít apjának »*Egy nagy magyar nyelvész, Munkácsi Bernát élete*« című könyvében. (IMT kiadása. Budapest, 262 lap.) A magyar zsidó tudós írásos feljegyzései és baráti körének közlései nyomán készült a szinte regényszerűen ható könyv. Látjuk a Moldvában, a Volga táján, Nyugat-Szibériában járó, súlyos nélkülözésekkel küzdő nyelvűvárt, aki az ural-altáji összehasonlító nyelvtudománynak szenteli ereje zsongóját. De látjuk később a pesti hitközség buzgó tanfelügyelőjét is, aki korszerűen rendezi a hitoktatást és mintaszerű egyetemes tantervet állapít meg. Egy egész férfi képe rajzolódik ki előttünk, aki ép oly lelkesedéssel és hivatottsággal szolgálja a magyar nyelvtudományt, mint a zsidó vallási élet fellendítését.

Dr. Friedman Dénes újszerű könyvet ad kezünkbe »*A zsidó történelem és irodalom kis tükre*« címen. (Újpest, 1943., 302 lap.) Beosztása, amelyben Dubnowot követi, igen áttekinthető. Segítségével eltájékozódhatunk a zsidó történelem és irodalom földrajzi és időbeli rengetegében. Az újabb kutatások eredményének felhasználásával és érdekesen egyéni stílusban írt könyv olvasását megkönnyíti az egyes fejezetek rövidrefogása. Gyakorlati értékét nagyban elősegíti a marginális mutató. A könyv utólapjából megtudjuk, hogy a szorgalmas szerzőnek még tíz hasonló terjedelmű kötete vár nyomtatásra.

Jólesz László bölcsészdoktori értekezést írt »*Az ószövetség rejtvényei*« címen. (Budapest, 1943., 32 lap.) Foglalkozik a Szentírásban közölt, majd az ott csak jelzett, de más forrásokból ismert rejtvényekkel, végül a rejtvény bibliai terminus technikusai etimológiájával.

Sós Endre, az élénktollú író »*A nagyváradi zsidók útja*« címen miniatűr képeket mutat be a »körösparti Páris« zsidóiról. (Libanon kiadás, Budapest, 1943., 94 lap.) Szellemesen cseveg a zsidók nagyváradi letelepüléséről, részvételükről a szabadságharcban, az elrománosító törekvések elleni küzdelmeikről, I. Ferenc József, Tisza, Ady viszonyáról a zsidókhöz, portrét fest többek között Kecskeméti Lipótról és Munkácsi Bernátról. Kellemes olvasmány.

Néhai Ribáry Géza nagyszerű alkotásának, a kölcsönös megsegítésre hivatott OMZSA eszméjének népszerűsítésére jelent meg 5704. zsinagógal évre immár a negyedik *OMZSA Évkönyv*. (Budapest, 246 lap.) A *Dr. Csergő Hugó*, *Dr. Kohn Zoltán* és *Dr. Polgár György* által kitűnően szerkesztett Évkönyv a naptári és szorosan vett propaganda részen kívül értékes irodalmi rész gazdagítja. Paptársaink itt sem maradtak el. *Dr. Klein Abraham* a »Zsinagógai évünk«, valamint »Peszáchtól Sovuószig« címen ír. *Dr. Róth Emil* zsidó ifjúsági mozgalmat sürget. *Dr. Pfeiffer Izsák* három chaszid legendát közöl, *Dr. Katona József* a zsidó műveltség értékéről értekezik, *dr. Farkas József* a szentírási, valamint misna- és talmudkori szociális munka rendeleteit és intézményeit ismerteti. Az Évkönyv »Intézmények« rovatának lapozgatásánál felüljúl bennünk a kérdés, miért van az, hogy a huszonnégytagú Országos Tanácsban csak 3 rabbi kapott helyet, az OMZSA közel 500 tagú elnöki tanácsában alig van vagy 10 rabbi, a Pártfogó Iroda végrehajtóbizottsága pedig teljesen rabbimentes. Miért kell ennek lennie?

Az »Antal Márk Emlékkönyv«-ből különlenyomat gyanánt *Dr. Weinberger Mózes* dolgozata jelent meg »*Indexre tett héber könyvek*« címen.

(Kolozsvár, 1943., 25 lap.) A forrásokra utaló bőszeges jegyzetekkel ellátott tanulmány végigvezet a talmudi és gáoni kor könyvtálmán, amikor chérem alá helyezték az ártalmasnak vélt könyveket. A tilalom és a betiltott könyvek körül fellángolt szenvedélyes viták folytatódnak a középkor és újkorban is. Ott még Majmúni sem kerül el az indexhelyezést, itt pedig Mendelssohn. A legújabb kor újhéber irodalmában a mászkilim egy része jutott erre a meg nem érdemelt sorsra. »A könyv népének történetében végül is a világosság, a haszkala győzedelmeskedett.« Ebben a világban csendül ki az érdekes tanulmány.

Dr. Groszmann Zsigmond.

*

Vidor Pál: A Szombat könyve. Ez a szépséges könyv egyetlen, széles akkordú lírai költemény a szombatról, a szombathoz. Folytatója annak a lélek dalolásának, melynek első hangjai a bibliai Teremtés-könyvnek kezdő lapjain csendülnek föl, s mely évezredek óta a zsidó szívek felett zeng és sohasem lesz vége. Nem határolja el a munkahagyás szociális szombatját a lélek szombatjától, mert a kettő egy, mert benne a tórai vejinnófé, a lélekhez jutás szenvedelme és boldogsága lobog.

Sohasem a dolgos kezek pihentetésén volt a hangsúly, ha a törvény a legapróbb részletekig is szabályozta azt, a külső életet formáló törvény mögött a földiség bilincseiből szabadulni vágyó szív epedése vert, és a test nyugvása a szellem szárnyalásának felröpítő ereje lett.

A szombatnak ezt a lelkét sugározza könyvünk minden lapján, ahogy az a zsidó irodalomban első kezdetektől fogva maig megnyilatkozott, s ahogy a zsidó életben valósággá testesül. Nem csoda, hogy Isten legszebb ajándékának élték meg, hogy a legékesebb kincsnek tudjuk, mellyel Izrael a világot díszítette, s nem csoda, hogy a zsidóságnak egyik kifelé is nagyhatású intézménye lett Alexandriától a kincses Erdélyig.

Ahol a zsidó arcokon a hetedik nap jöttén felragyogott a szombat lelke, ott menedék volt a köznapok kemény igája és fájditásai között, vidító és üdvözítő fényesség a szellemet is beárnyékoló sors sötétségében. Ha a zsidó lelkiség nem apadt el és nem csökkent meg, hogy át tudta magát menteni éjszakás évszázadok mélységein, ennek a szombati lélekhez-jutásnak köszönhető.

Valami jogos mélabú felhőzi könyvünk lapjait, hogy a nyugati zsidóságban elsikkad a szombat, s ennek természetes következményeképpen a szombat lelke is. Felrajzolódik előttünk ennek a lélek- és erővesztésnek ijedelme, nem azért, hogy beletörődjünk, elsirassuk azt, vagy meakulpázunk felette, de azért, hogy mentjük a menthetőt. A zsidóságnak akarnia kell a szombatot, a szombati lelkét, ha nem akarja feladni önmagát, ha a gálat keserőségei között ízlelni akarja a geulá felajzó édességeit.

Ennek az akaratnak hirdetésével, bölcs és önmérsékletes késztetésével Vidor Pál könyve föléje nő az írás-műnek, tetté, cselekedetté magasodik, melynek indítása nem maradhat hatástalan.

E megállapítás mellett sekélyes dicséretté laposul, ha szerző sokoldalú ismereteit, szélesvonalú olvasottságát, az anyag mesteri kezelését és az idézetek és olvasmányok helyes kiválogatását emlegetjük meg. Igaz és meleg szív írása ez a könyv és papi léleké, mely hittel tanít és szeretettel hisz zsidósága szépségeiben és azok örökkévalóságában.

A Javne könyv-kiadót is hála illeti ezért a nagyértékű könyvért.

Dr. Pfeiffer Izsdák.

*

Zsidó Naptár az 5704. évre (A Budai Izr. Aggok és Árvák Menházegyesületének naptára. 1943—44.) Szerkesztette: Dr. Vidor Pál budai rabbi. 1—140 + 1—L old. Izléses kiállítású, kék-fehér köntösű naptárt kaptunk kézhez ismertetés céljából. Ahogy kézbe vesszük, elgondolkozunk azon: milyen nagy utat is tett meg a luách az első kézirat (XI. század), még az első nyomtatásban megjelent (XVI. század) formájától a mai kiadásig.

Régebben a biblia, imakönyv, vagy machzor mellé biggyesztették oda azt a kis kalendáriumot, mely a moladot, ros chodest, sabbatot, meg jom tov-okat tüntette fel. Kis figyelmeztető volt a könyvben elmélyülő ember számára: ne feledkezzék meg a rohanó időről, gondoljon az ünnepekre, a rájuk való felkészülésre. Ma pedig a luách »naptári« hivatásán kívül felhívja figyelmünket a betűre, a könyvre, a szellemiségre. Kalendárium részén kívül, mely az idők folyamán terjedelmesebb lett, kultúrát, tudást terjeszt. Most ő cipeli a könyvet, ahogy régebben a könyv vitte a luácht. Kultúrahordozó lett. Ezért is szaporodott meg a luách-kiadás napjainkban.

A Budai Izraelita Aggok és Árvák Menházegyesületének kiadásában megjelent naptár célját az egyesület elnöke, Pap Lajos határozza meg a luách Előszavában: »E luách hivatása természetesen kettős: egyrészt egyesületünk munkásságának, céljának megismertetése, másrészt a zsidó vallásosság gyakorlati, közvetlen szolgálata. Ezenkívül azonban általános zsidó felvilágosítást és iránymutatást is igyekszünk vele végezni.«

A szerkesztő: Dr. Vidor Pál rabbi ügyesen állította össze a luách tartalmi részét a fenti célok elérése érdekében.

A menházegyesületért szólnak: Sós Endre (Aggok és árvák), Horvát Andor (A jelen és a közeljövő feladatai), akik cikkeikben rámutatnak az aggok és árvák megsegítésének nagy fontosságára.

Breszlauerné Ligeti Rózsi sok igazságot mond ki és sok furcsaságra mutat rá »Társadalmi működés és szociális munka« című dolgozatában. Igaza van, amikor megállapítja: »Összeszorul a szívünk, mennyi pénz pazarlódik el egy kis jótékonyág kedvéért.« Az egész világ egy város. Mindenütt így van. Megszüntetni ezt csak úgy lehet, ha a hitközségek vállalnák magukra ezeknek a nagyfontosságú intézményeknek a fentartási költségeit és biztosítanák évi költségvetéseikben azokat. Így megvalósulna minden téren. (Lásd Kolozsvári Izraelita Hitközségek Pártfogó Irodájának 1942. évi beszámolóját, Kolozsvár, 1943.)

A menházegyesület naptára, amikor a jövőt nézi, természetesen visszanez a múltba is. Megemlékezik azokról, akik az egyesület érdekében dolgoztak.

Dr. Szemere Samuné Dr. Berényi Sándorról, Breszlauer László pedig az övétől távol, fiatalon elhunyt Dr. Csobádi Ferencről emlékezik meg. És természetesen nem jelenhetett volna meg a luách anélkül, hogy ne áldozna a budaiak, a zsidóság nagy halottja: Heller Bernát emlékének. (Dr. Benoschofszky Imre adar hetedik emlékbeszédéből.)

A luách másik célját szolgálják azok a dolgozatok, amelyek zsidó önismeretre, vallásunk, népünk megbecsülésére, szeretetére buzdítanak.

Ilyen Hahn István, a Rabbiképző Intézet fiatal, tudós tanárának dolgozata: »A mai zsidóság szellemi vezetői.« Felsorakoztatja népünk nagyjait, akik életüket a zsidó közösség szolgálatába állították. Valóban nagy embereknek csak azokat a férfiakat lehet nevezni, akik munkásságukkal

egy közösség javát, az emberiség előrehaladását mozdították elő. Herzl Tivadarral kezdi és Hevesi Simonnal fejezi be.

Okos gondolat volt testvéreink kezébe egy szellemi »baedecerk« adni. Sokan már olvasnának zsidó könyveket, de nem tudják, hol kezdjék el, mit olvassanak. Komlós Ottó pótolja ezt a hiányt (Zsidó könyv — zsidó szellem). Helyes érzékkel listát állít össze azokról a könyvekről, melyeket zsidó embernek ismernie kell.

Róth Emil Erec Jisráél vallási jelentőségét elemzi. Hogyan változtatta meg az az újjáéledt Szentföld a sabbat, meg ünnepeink hangulatát. Mennyi új színt, frisseséget, elevenséget vitt bele. Hiszi, hogy ez az új élet hatással lesz a gáluti zsidóságra is. Reméljük. »Ki mi-Cijon tencé tóra...« És Erec tanítását olyan lendülettel fogja átvenni, amint a tizenkilencedik század végén a németországi reformot igyekezett meghonosítani.

Vidor Pál az »erev sabbat« hangulatát hozza közel híveihez, olvasóihoz. Mester benne. Nem is csodáljuk, hiszen tőle kaptuk a Javne-sorozatban a »Szombatról« írt ügyes könyvét.

Ezeken kívül Dr. Heller Imre ír a magyar zsidóság mai szervezetéről és Grünwald Fülöp a mai Magyarország zsidó lakosságának számáról.

A luácht, mely a péntek esti imák héber szövegét is hozza, egy kis beszámoló zárja be. Ez a kis beszámoló arról a nagy munkáról és áldozatkészségről szól, melyet a budai izraelita hitközség fejtett ki 1942-ben zsidó testvéreinkért. Munkaszolgálatos testvéreink felszerelésére, jótékony célra 164.474 pengőt fordított.

Érdemes lenne a magyarországi zsidóság életét megrajzolni az utolsó száz esztendőben megjelent zsidó naptárak, évkönyvek alapján. Az első zsidó naptártól (Első magyar zsidó naptár és évkönyv az 1848-ik szökő évre. Közrebocsájtja: a honi izraeliták között magyar nyelvet terjesztő pesti egyesület. Első évfolyam. Pest. 1848) a Budai Izr. Aggok és Árvák Menházegyesületének naptáráig, 1943–44.

Erdekes és elgondolkasztó olvasmány lenne. De főleg nagyon tanulságos.

Kolozsvár.

Weinberger Mózes.

Könyvtermésünk.

Angyal Béla: Elisa próféta az agárában. — Balassa József: A bosszúálló Isten. — Ballagi Ernő: A magyarországi zsidó emancipáció. — Bialik: A talmudista. (Ford.: Kardos László.) — Braun Ch. L.: Darke Mause hechóros. — Berg József: Tíz beszélgetés Veled. — Billitzer Dezső: Paradicsom elképzélések. — Bálint Lajos: Támár. — Ben Schlaumau: Gesorim. — Berger Jakab: Széfer Moaur Vosemes. — Béri Kovács Győző: Ödvözetlét vándorló legénynek. — Buber Martin: Száz chaszid történet. (Ford.: Pfeiffer Izsák.) — Ballagi Ernő: 1848 és az emancipáció. — Berkovics Bernát: Saumér Jiszróél. — Buk Miklós: A kétezeréves út. — Csetényi Imre: Az ötvenes évek sajtója és a zsidó kérdés. — Csermely Gyula: A pásztorbottól a vérpadig. — Csergő Hugó: Száz év zsidó magyar költői. — Carlebach Esriel: Exotikus zsidók. — Danzig Hilél: Az eszme kovácsai. — Donáth György: A kigyó és babonás jelentősége. — Dubnow, Simon: Életem története. — Elefánt Zsuzsanna: Tibi a mentsvár hőse. — Ehrenfeld Artur: Széfer hajeled. — Fényes Mór: Az idő szava. — Frenkel Bernát: Kis Szentírás. — Fried Dezső: Zsidó Diáknaptár. — Fein Emil:

Az író próféták alakja... — Frenkel Andor: A megismerés problémája. — Friedman Dénes. A zsidó történelem és irodalom kis tükré. — Friedmann József: A fájdalom könyve. — Fürth Margit: A háziasszony könyve. — Fischmann Mór: Széfer léhem abirim. — Friedman Dénes: A zsidó történetírás új útjai. — Fränkel Arnold: Danké Szesuvó. — Fehér V. Jenő: Beszélő tájak. — Fokos Dávid: A magyar »testvér« kifejezés... — Freiberg Henrik: Emléknaptár. — Fried Dezső: Zsidó Diáknaptár. — Glasner Benjámín: Úsa. — Grosz Jakab: Széfer tevuász jekev. — Gewürz József: Mennyiben okai a zsidók az antiszemitizmusnak. — Grözinger Sándor: A feltámadás hite. — Grosz Ernő: Amosz könyvének tárguma. — Guttmann Henrik: Zur Rechtslage der Synagoge. — Grünberger László: Az aranyborjú. — Glasner Benjámín: Javne. — Glasner Benjámín: Szuro — Neherdoo. — Göndör Bertalan: A vándorlás könyve. — Gärtner Móse: Két nagy zsidó élet. — Grosz Dávid: Neser Selomo. — Groszmann Frigyes—Vári Rezső: A zsidótörvény... — Glasner Benjámín: Pumbadta — Machuza. — Grünwald Jakab: Hagódó sel Pészach. — Guttmann Henrik: Marannen und Apostaten. — Groszmann Frigyes: Az üzlethelyiségek igénybevétele. — Günsberger Ferenc: Lábán alakja. — Halberstam Chájim: Hagódó sel Pészach. — Havas György: Hordjátok a követ. — Hertz Biblia: IV., Numeri. — Hertz Biblia: V., Deuteronomium. — Herzl Tivadar: írásaiból és beszédeiből. — Hevesi Illés: Columbus származása. — Hevesi Ferenc: Az ókor zsidó bölcselete. — Heimler Jenő: Vallomás a szóhoz. — Izsó Sámuel: Tasnádi Bazár. — Jakab Jenő: A kórháztól az aggokházáig. — Jakab Jenő: Feigl L. H.-né emlékezete. — Katz Joel: Maharaf Schussburg. — Kecskeméti Armin: Izrael története. — Komlós Ottó: A Vitae Prophetarum zsidó vonatkozásai. — Komlós Ottó: Az imitatio Dei a zsidóságban. — Kohn Zoltán: Hitoktatásunk korszerű problémái. — Klein Ábrahám: Haszkónó listausz májim... — Kohn Sámuel: Emlékkönyv. — Kohn Béla: A bibliai misztika. — Kepecs Imre: Leviticus jismaeli tanaitikus midrásai. — Komoly Ottó: Cionista életszemlélet. — Káldi László—Szabolcsi Bence: Daloskönyv. — Komlós Aladár: Ararát. — Katzburg Dávid: Derisász Cijaun. — Komlós Aladár: Költőink és a zsidóság. — Klein Andor: Sirkerti imák. — Klausner József: A modern héber irod. tört. (Fordították: Gröz Ernő és Kardos Pál.) — Kardos László: Héber költők antológiája. — Kalisch Zsigmond: Beruhlung. — Kohn Zoltán: Holtponon. — Kóbor Tamás: Almodom, tehát vagyok. — Kohn Sámuelné: Vallástörvények. — Klein Károly: Könyörgések. — Lehmann: Bosztanaj herceg. — Láczer Dénes: Szináji tűzvarázsa. Lázár Andor: Zenélő Kút. — S. Lévai Etelka: Köszönöm nektek bánatok. — Löw Immánuel: Antimon. — Mannheim Mór: Héber nyelvkönyv II. — W. Munkácsi Noémi: Beszélgetések Istennel. — Marton Ernő: Mit nyújthat Palesztina?... — Marton Ernő: Az emancipáció multja. — Maharso Heoruch. — Merényi József: Magyar Zsidók Könyve. — Meisels Lipót: Taame Haminhogim. I—IV. — Molnár Ernő: Ábrahám. — Munkácsi Ernő: Küzdelmes évek. — Munkácsi Noémi: Egy nagy magyar nyelvész. — Neuwirth Imre: Széder Taschlich. — Neuwirth Imre: Eszter. — Neumann Albert: Elijáhu legendák. — Neumann György: Pesszimizmus a Biblia világnézetében. — Pap Izsák: Jérikó kapuja előtt. — Pfeiffer Izsák: A fenséges napok. I. — Pfeiffer Izsák: A fenséges napok. II. — Paál Jób: ötven riport. — Ribáry Géza: Emlékkönyv, OMZSA naptár. — Ribáry Géza: OMZSA-hagada. — Rác Zoltán: Ráchel imái. — Rubinyi Mózes: A nyolc-

vanéves Radó Antal. — Rosenfeld Lajos: Saumér Emunim. — Rosenfeld Illés: Divré Aur. — Roth Emil: Az örökös éjszakája. II. kiadás. — Ringer József: Arányi Emlékkönyv. — Roth Cecil: Zsidó középkor. (Dr. Hirschler Imre fordítása.) — Scheiber Sándor: Heller Emlékkönyv. — Schwarzbart József: Zecharja könyvének targuma. — Stein Artur: Szent István és a zsidók. — Schlesinger Miksa: A tizparancsolat agádái. — Schnabel László: Mai héber költők. — Spira Ch. E.: Likuté divré Tauro. — Stern M.: Kicur Maté Efraim. — Scheiber Sándor: Emlébeszéd Klein Lajos felett. — Schwarz Endre: Új héber elbeszélők. — Schön Dezső: Tízmillió zsidó nyelve. — Sass Irén: Isten gyermekei. — Sass Irén: Isten követe. — Sass Irén: Mirtuska. — Sass Irén: Mózes herceg. — Sass Irén: Ruth története. — Stern Abrahám: Minchasz Avrohom. I—II. — Singer Leó: Apró történetek a Talmudból. — Scheiber Sándor: Káin és Abel áldozati füstje. — Stelner Izsák: Meo Seorim. — Schwarz József: Evel Mause. — Sós Endre: A zsidók útja a kálvinista Rómában. — Scheiber Sándor: Messiás-várók. — Scheiber Sándor: Eliezer tanítónk négy bizonyága. — Scheiber Lajos: Légy bátor és erős. — Silberstein Adolf: Hódmezővásárhelyi zsidók. — Stein Imre: Költők kórusa. — Sós Endre: A nagyváradi zsidók útja. — Schwarzkopf Miklós: Genesis személynévei. — Schwarz Bódog: Zichraun Cadikim. — Szabolcsi Lajos: Gyöngyszemek a Talmudból és Midrásból. I—II. — Szabó Odön: Az élő zsidó történelem. — Szabolcsi Lajos: Chaszideus könyv. — Szemere Samu: Az IMIT Évkönyve. — Szilágyi Dénes: A zsidó népegyenlőség. — Szenes Adolf: Zsidók a matematika történetében. — Szilágyi Ernő: Wassermann zsidó önvallomása. — Szekeres Péter: A halhatatlan lélek. — Szabó Imre: Babilón és Judea. — Taub N.: Aur Cadikim. — Teitelbaum M.: Zsoltár magyarazattal. — Teszler Herman: A héber elem a jiddisch nyelvben. — Vajda István: Az ezüstkürtök. — Vidor Pál: A szombat könyve. — Vasvári István: Férfizsoltár. — Vidor Emil: Kalandozás a szavak világában. — Winkler Ernőné: Százéves Nőegyletünk. — Weisz Árpád: Aron bűne és halála. — Weisz Pál: Széfer chájim. II. r. — Weinberger Mózes: Jirmijáhu világnézete. — Weinberger Mózes: Indexre tett héber könyvek. — Weinstein Józsuá: Birkasz Jehosua. — Waldapfel József: Katona József. — Wassermann Jenő: Friedman Dénes irodalmi munkássága.

(Pótlás.) Berend László: A százéves Kiss József. — Eliezer mi Germaizó: Széfer horekách. — Engelmann Géza: A héber és árja nyelvek. Csergő Hugó: OMZSA Évkönyv. — Friedmann Chájim: Ásifasz ehamichtóvim. — Fischer Zoltán: Józsuá a Midrásban. — Glasner Benjácmin: Ab elul. — Günsler Péter: Jubiláris beszéd. — Gutenplan Abrahám: Keszer Tauró. — Heves Kornél: Hozzád könyörgünk. — József László: Az ó-szövetség rejtvényei. — Komlós Ottó: Zsidó könyv, zsidó szellem. — Kohn Sámuel: Szeguló méhabest. — Klein Károly: A megtérés útja. — Leifer Izsák: Cháchám Cwie responzumai. — Máhársó cheoruch ál raus hasonó. — Morgenstern Benő: A tocafot grammatikai elemei. — Munk Adolf: Önéletrajz. — Molnár Ernő: Zsidó mondák és történetek. — Róna Iván: Az ábrahám korszak. Spitz László: Az új dilte-i kép. — Winklerné Munkácsi Noémi: Munkácsi Bernát élete.